

Dva arhivska kurioziteta – arhivi kao svjedoci zračnih napada na Dubrovnik i okolicu u Drugome svjetskom ratu

Sanja Curić – Nikša Selmani

Državni arhiv u Dubrovniku
Svetog Dominika 1
HR – 20 000 Dubrovnik
sanja.curic@dad.hr
niksa.selmani@dad.hr

Izvorni znanstveni rad
Primitljeno: 1. 9. 2025.
Prihvaćeno: 25. 9. 2025.
UDK: 355.4(497.584Dubrovnik)*1941/1944*
DOI: 10.58565/vda.6.1.20

Sažetak

Članak najprije donosi pregled u arhivskim izvorima zabilježenih zračnih napada na Dubrovnik i njegovu neposrednu okolicu 1941. – 1944. godine. Potom kritičkom analizom postojećih i do sada nepoznatih arhivskih i drugih izvora donosi rekonstrukciju dvaju savezničkih bombardiranja, izvedenih 14. i 27. kolovoza 1944. godine, te dva kurioziteta iz Državnog arhiva u Dubrovniku koji su bili poticaj autorima za znanstveno proučavanje tih dvaju događaja.

Ključne riječi: Dubrovnik, bombardiranje, Drugi svjetski rat, hotel *Excelsior*, hotel *Imperial*, RAF, SAAF

Uvod

Tema zračnih napada na Dubrovnik i njegovu okolicu u Drugome svjetskom ratu do sada nije bila sustavno obrađivana.¹ Razlozi sežu još u razdoblje jugoslavenske vojne historiografije koja je temu bombardiranja, osobito savezničkoga, svjesno marginalizirala. Razlozi su bili višestruki – osim prekomjernoga bombardiranja gradova i uništavanja vrijedne urbane i spomeničke baštine, osjetljivo je bilo i pitanje ratne odštete koju nije bilo moguće uputiti zapadnim savezničkim silama. Također, u okviru dominantnog narativa o samostalnoj borbi Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije (NOVJ) nastojao se umanjiti značaj savezničke zračne podrške u partizanskim vojnim operacijama. Premda se nakon 1990-ih godina bilježi porast knjiga i tekstova koji obrađuju primjere savezničkoga bombardiranja pojedinih hrvatskih gradova, među njima nema onih koji se, osim knjige navedene autorice, bave Dubrovnikom. U prilog tim istraživanjima u prvome dijelu donosi se pregled zabilježenih zračnih napada na Dubrovnik i njegovu neposrednu okolicu od 10. travnja

1 Izuzetak je vrijedna knjiga o savezničkim bombardiranjima Hrvatske autorice Marice Karakaš Obradov koja bombardiranju Dubrovnika i okolice posvećuje čitavo jedno poglavlje. Marica Karakaš Obradov, *Angloamerička bombardiranja Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću. Saveznički zračni napadi na Nezavisnu Državu Hrvatsku 1943.-1945.* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2008.), 86–93.

1941. do 18. listopada 1944. kada u grad ulaze jedinice NOVJ. Posebna je pozornost potom posvećena rekonstrukciji dvaju savezničkih bombardiranja izvedenih 14. i 27. kolovoza 1944. godine koja su ostavila traga u kolektivnom pamćenju grada. Analiza se temelji na kritičkoj obradi relevantnih objavljenih izvora te na korištenju do sada nepoznata arhivskoga gradiva, osobito iz fondova Državnog arhiva u Dubrovniku. Među pronađenim izvorima ističu se i dva kurioziteta koja su autorima bila izvorni poticaj za znanstveno istraživanje tih dvaju slučajeva bombardiranja.

Bombardiranje Dubrovnika i okolice u Travanjskome ratu

Pod snažnim diplomatskim pritiskom sila Osovine Kraljevina Jugoslavija 25. ožujka 1941. pristupa Trojnom paktu. Sporazum koji u ime Kraljevine u Beču potpisuju predsjednik jugoslavenske vlade Dragiša Cvetković i ministar vanjskih poslova Aleksandar Cincar-Marković izaziva velike prosvjede u gradovima diljem zemlje. Grupa jugoslavenskih časnika povezanih s britanskom obavještajnom službom u noći 26./27. ožujka provodi vojni puč. Na prijestolje je postavljen Petar II. Karađorđević, Vlada je raspuštena, a članovi dotadašnjega Namjesništva potpisuju ostavke. Novu koalicijsku vladu sastavlja general Dušan Simović. Kao posljedica tih promjena 6. travnja 1941. započinje napad sila Osovine na Kraljevinu Jugoslaviju, poznat kao Travanjski rat.

Talijanska vojska tijekom tog kratkotrajnog rata u nekoliko navrata bombardira Dubrovnik. Iako u literaturi nalazimo vijesti o bombardiranju 6. travnja, čini se da talijanski zrakoplovi tada samo nadlijeću grad.² U kontekstu zračnih napada na Jugoslaviju dubrovački odvjetnik dr. Ernest Katić u svom *Dnevniku*³ već 7. travnja bilježi i prve zračne uzbune.⁴ Zračni napadi talijanskih zrakoplovnih snaga na grad i okolicu zabilježeni su 10., 12. i 15. travnja 1941.⁵ Oni donose materijalne štete i prve dubrovačke civilne žrtve.⁶

2 Mato Jakšić, *Dubrovnik 1941.* (Beograd: Prosveta, 1966.), 85.

3 Državni arhiv u Dubrovniku (Hrvatska). HR-DADU-276 Osobni fond dr. Ernesta Katića (dalje: HR-DADU-276), O 22 Dnevnik dr. Ernesta Katića (1936. – 1946.). *Dnevnik* dr. Ernesta Katića osobito je važan povijesni izvor u kojemu su opisivane prilike u Dubrovniku i okolici te pruža vrijedne podatke o savezničkim zračnim i pomorskim napadima 1941. i 1944. godine. U njemu, osim vrijedne faktografije, nailazimo i na mnoštvo osobnih promišljanja, doživljaja i impresija.

4 „Jučerašnji dan (Cvjetnica) bio je veoma uzbudljiv. Njemačka u 5 sati izjutra navijestila rat, a u 6 ½ avioni napali Beograd i Zeleniku, kako kažu koji su čuli radio. Popodne u 1 ½ alarm sirenom, a nešto kasnije čula se pucnjava u zraku. Gragjanstvu je tek u 5 sati bilo pušteno da izlazi.“ HR-DADU-276/O 22, dnevnički zapis od 7. travnja 1941.

5 Velimir Terzić, Milutin Marković, Nikola Mraović, Ratibor Prohaska, Dragomir Maćej, Andrija Pavlović, *Drugi svjetski rat (pregled ratnih operacija) Knjiga I – događaji od početka rata do 22. Juna 1941.* (Beograd: Vojni istorijski institut Jugoslovenske narodne armije, 1957.), 463, 484.

6 Podatke o civilnim žrtvama ovih triju napada talijanskih zračnih snaga, premda uz određene

Opisujući prvi zračni napad dana 10. travnja, dr. Katić bilježi: „Po podne u 3 ½ pala jedna bomba u gradsku luku u more. Sva se moja kuća prošikala kao da lebdi u zraku. Druga bomba pala je na kuću Ane Mašić iza grada,⁷ iza kuće Krista Dominiković. Te istu ubila. Prva žrtva u Dubrovniku.“⁸

Dva dana kasnije, opisujući novi iznenadni zračni napad talijanskoga zrakoplovstva, dr. Katić nastavlja: „Nenadno, bez znaka alarma u 5:35 (poslijepodne op. a.) prošli neki avioni, te gagjali na zgradu pošte u Pilama. Pogodili kuću u kojoj stanuju sestre Wendzilovitz, te ubili Idu Kiswardaj, te kuću Dabrović iza Imperiala, te poginule žena i kćer Tonči Nardelli.“⁹

Slika 1. Kuća Fany Raše (nekadašnja kuća Dabrović) iza hotela *Imperial* pogođena u bombardiranju 12. travnja 1941.¹⁰

netočnosti, donosi Joško Radica u svome nedovršenome rukopisu *Krvarina nedemokratskih ideologija režima, događanja i postupaka u 2. svjetskom ratu i poraću na hrvatskom jugu*, 6. Primjerak rukopisa nalazi se u Državnom arhivu u Dubrovniku.

7 Vjerojatno se radi o čest. zgr. 2558 k. o. Dubrovnik.

8 HR-DADU-276/O 22, dnevnički zapis od 10. travnja 1941.

9 HR-DADU-276/O 22, dnevnički zapis od 12. travnja 1941. Kuća dr. Wendzilovića danas više ne postoji, nalazila se između ville *Dubravke* i restorana *Sesame*. Na njezinu su mjestu danas popločani put i stepenice prema zgradi Interuniverzitetskoga centra (nekadašnja Preparandija).

10 Opis šteta nastalih izravnim pogodbima dviju bombi nalazi se na poleđini fotografije. HR-DA-DU-144 Narodni odbor grada Dubrovnika, Odio tehničkih radova br. 229 i br. 309.

Treći talijanski zračni napad 15. travnja dr. Katić opisuje kao dan koji je bio „gori nego Kalvarija“. Tijekom dana sirene su se oglasile više puta. Osim Zatona gađano je i područje Gruža: „... u 5:30-7 najstrašnije: detonacije i bombe: jedna pala u Gružu iza škole, gdje je bilo 200 vojnika i ubilo brijača Brunška sa dvoje djece, jednu ženu i jednog starca, koji su stanovali iza škole u jednoj kućici, gledali bombe.“¹¹

Već 17. travnja u Dubrovnik ulaze postrojbe *Wehrmachta*, a potom i talijanske trupe¹² koje, uklanjajući hrvatske nacionalne simbole,¹³ obnašaju vlast do 23. svibnja 1941.¹⁴ Tada u Dubrovnik ulaze prve hrvatske vojne postrojbe, a krajem lipnja osniva se i Velika župa Dubrava.¹⁵ Ipak, početkom rujna 1941. Talijani službeno preuzimaju vojnu vlast u II. zoni, kao i onu nad civilnim upravnim institucijama „nezavisne“ hrvatske države.¹⁶ Do talijanske kapitulacije u rujnu 1943. Dubrovnik ne bilježi zračne napade.

11 HR-DADU-276/O 22, dnevnički zapis od 15. travnja 1941.

12 „Kišica i oblačno. Popodne u 1:30 puškama našim javljeno da ulaze Nijemci, a 7 minuta iza toga talijanci u grad s tenkovima i motociklima.“ HR-DADU-276/O 22, dnevnički zapis od 17. travnja 1941. Također: Terzić, Marković, Mraović, Prohaska, Mačej, Pavlović, *Drugi svjetski rat Knjiga I*, 486. U talijanskom propagandnom videomaterijalu zabilježeni su detalji ulaska talijanske vojske u Dubrovnik: *La guerra nei Balcani: fronte jugoslavo*, pristupljeno 8. 8. 2025. https://patrimonio.archivioluce.com/luce-web/search/result.html?query=Ragusa+Dubrovnik+1941.&archiveType_string=&submit=

13 „Jutros je naredeno da sve kuće i dućani i(m)aju skinuti hrvatsku zastavu, pa tako je i meni poručio policajac u 8 ½ . S bolom sam digao hrvatski sag na ovoj kući na kojoj se je vio od prije 1860. g.“ HR-DADU-276/O 22, dnevnički zapis od 2. svibnja 1941.

14 Slijedom Rimskih ugovora, potpisanih između NDH i Kraljevine Italije, osim anektiranoga dijela istočnih Konavala, pod upravu NDH ulazi područje Dubrovnika s otocima Jakljanom, Šipanom, Lopudom, Koločepom, Daksom i Lokrumom te poluotokom Pelješcem.

15 Gradivo stvaratelja Velike župe Dubrava danas se nalazi razdijeljeno u trima arhivima u Hrvatskoj: u Državnom arhivu u Dubrovniku (HR-DADU-129 Velika župa Dubrava), Državnom arhivu u Splitu (HR-DAST-408 Velika župa Dubrava) i Hrvatskom državnom arhivu (HR-HDA-1502 Velika župa Dubrava).

16 Mussolini je 19. svibnja 1941. izdao zapovijed o prestanku talijanske okupacijske zone na onom dijelu Dalmacije koji je pripao NDH, no to je vrijedilo samo do 7. rujna iste godine kada je došlo do reokupacije II. zone u kojoj se nalazilo i dubrovačko područje. Pavelić je bio prisiljen prihvatiti ponovnu okupaciju te je, sporazumom u Zagrebu od 26. kolovoza 1941., dobio barem mogućnost da u II. zoni ostanu domobrani i hrvatske civilne vlasti koje su ipak bile podređene zapovjedništvu 2. armije. Hrvatska civilna uprava svoje ovlasti, doduše ograničene, vraća tek od polovice lipnja 1942. Netrpeljivost talijanske vojske prema dubrovačkim ustašama bila je vidljiva osim po raspuštanju Ustaške nadzorne službe (UNS) i po odluci kojom im se zabranjuje nošenje službene uniforme na javnim manifestacijama bez prethodnog odobrenja. Alberto Becherelli, „L'occupazione italiana di Dubrovnik: (1941-1943)“, *Annali* 28 (2020), 47-48. U Dubrovniku je do 13. rujna 1943. bila stacionirana glavnina divizije Marche, karabinijeri, presidio, topništvo i druge vojne i civilne institucije. Nikola Anić, *Dubrovnik u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.) Od okupacije do oslobođenja* (Dubrovnik: Udruga antifašista Dubrovnik, 2013.), 29.

Bombardiranja Dubrovnika nakon talijanske kapitulacije

Kapitulacijom Italije na područje Velike župe Dubrava ponovno dolaze postrojbe njemačke vojske koje nakon uličnih borbi s Talijanima 12. rujna 1943.,¹⁷ kada su Dubrovnik bombardirale i mitraljirale njemačke zračne snage,¹⁸ ostaju sve do ulaska jedinica NOVJ 18. listopada 1944.¹⁹

Razlozi savezničkoga bombardiranja Dubrovnika, uz stacioniranje njemačke vojske i njihovih zapovjedništava, osobito u hotelskim objektima, ponajviše su bili vezani uz mogućnost transporta vojske i vojne opreme iz luke Gruž koja je uskotračnom željeznicom bila povezana sa zaleđem.²⁰ Ostala su bombardiranja bila vezana uz infrastrukturu koja je bila u službi njemačkih vojnih snaga, poput skladišta *Shella* u Rijeci dubrovačkoj ili njemačkih sustava za praćenje savezničkih zrakoplova koji su polijetali iz baza u južnoj Italiji i prelazili Jadransko more.²¹ U završnim fazama rata Dubrovniku raste važnost u kontekstu operativnih planova za povlačenje njemačkih snaga iz Grčke i Albanije.²²

Napadi savezničkih zrakoplova započinju krajem 1943. Izvori bilježe onaj najrazorniji na Gruž i Lapad 28. studenoga 1943. U njemu je prema nekima poginulo oko pedeset civila.²³ Osim na vojnim ciljevima kolateralna je šteta bila nanesena brojnim stambenim i vjerskim objektima.²⁴

17 O ovom sukobu bilješku donosi i dr. Vinko Foretić, tadašnji upravitelj Državnog arhiva u Dubrovniku: „12. rujna. Nedjelja. Bitka u Dubrovniku. U dva sata poslijepodne otišao sam, da se uvjerim o stanju u arhivu, i pronašao sve u redu“. HR-DADU-425/8 Dnevnik rada dr. Vinka Foretića.

18 Nakon što do 12. rujna 1943. nije došlo do dogovorene predaje oružja talijanske vojske Nijemcima, počinju ulični sukobi talijanskih i njemačkih vojnih snaga. Talijani se nakon kratkotrajnog otpora predaju. U tim borbama bilo je civilnih žrtava i šteta na civilnim objektima. Vidi: Franko Mirošević, „Velika župa Dubrava od kapitulacije Italije do kraja 1943. godine“, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 54/2 (2016), 389–452.; također: Vladimir Isaić, „Dubrovnik za vrijeme kapitulacije Italije“, u: *Dubrovnik u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, ur. Miroslav Čurin (Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1985.), 1089–1098.

19 Njemačka nastojanja oko zauzimanja jadranske obale i otoka nakon talijanske kapitulacije na samom su početku bila vezana uz slamanje oružane moći partizanskih jedinica koje počinju naglo jačati naoružavajući se oružjem talijanske vojske. Početkom 1944. njemačke postrojbe počinju intenzivnije raditi na utvrđivanju hrvatske obale od potencijalnog savezničkog iskrcavanja.

20 Mirošević, „Velika župa Dubrava“, 410.

21 Richard H. Levy, „The Bombing of Auschwitz Revisited: A Critical Analysis“, u: *The Bombing of Auschwitz – Should the Allies Have Attempted It?*, ur: Michael J. Neufeld; Michael Berenbaum (Lawrence, Kansas: University Press of Kansas, 2003.), 295.

22 Karakaš Obradov, *Angloamerička bombardiranja Hrvatske*, 86.

23 *Isto*. Na različite procjene broja poginulih i šteta ukazuje i Mirošević. Mirošević, „Velika župa Dubrava“, 425.

24 Osobito je bio stradao dominikanski samostan Sv. Križa u Gružu. Vidi: „75 godina od saveznič-

Tijekom 1944. napadi se intenziviraju pa su Dubrovnik i okolica u više navrata bili bombardirani i napadani strojnopuščanom paljbom iz zraka, kao i topničkim djelovanjem s mora.²⁵ U nizu zračnih napada svakako se izdvaja onaj od 19. ožujka 1944. kad je strojnopuščanom paljbom gađano najuže središte stare gradske jezgre. Potresan je opis tog savezničkog napada iz pera dr. Katića:

Lijep dan, sunce, ali omašten krvlju nevinih žrtava. Na 10:55 koja odmah nakon znakom prestala kad namah iza toga doletjela 4 aeroplana s mora preko trga pred Gospom koji počeli sipat mitraleze, te razlomili nešto kupa i napravili rupu na krovu dvora a oštetili takogjer kupe i 2 cakla s Poljane na Praštedioni, dakle u neposrednom mojem susjedstvu. Pred Dvorom bilo ranjenih, te krv se morala plakati. Na placi pred Dubr. Trg. Bankom ubijen mlad Kap. Marunčić, htio nešto izgovoriti ali preminu. Mitraljezi su padali još i po Poljani i ulici od Bačvara. Uzbuna je svirala tek kad su oni već bili na djelu, a ostala je do podne otvorena. U gradu panika i znatiželjnost, jer svak traži svoje.²⁶

Analiza arhivskih izvora i stručne literature donosi tablični prikaz zabilježenih savezničkih zračnih napada bombardiranjem ili/i strojnopuščanom paljbom područja Dubrovnika, Gruža, Lapada, Rijeke dubrovačke i bližeg pomorskoga pojasa od kapitulacije Italije do oslobođenja Dubrovnika.²⁷

kog bombardiranja Dubrovnika (28. XI 1943. – 28. XI 2018.)“, pristupljeno 7. 8. 2025. <https://www.facebook.com/100064440829663/posts/75-godina-od-savezni%C4%8Dkog-bombardiranja-dubrovnika-28-xi-1943-28-xi-201824-bombar/1956069304429449/>

- 25 Izvori bilježe i saveznička topnička djelovanja s mora poput onih 5. veljače 1944. na područja Gruža, Babina kuka i Srđa, 12. veljače 1944. na Mljet i Šipan te 12. travnja 1944. na Gruž i Goricu sv. Vlaha.
- 26 HR-DADU-276/O 22, dnevnički zapis od 19. ožujka 1944. Zanimljivo je usporediti opis dr. Katića sa službenom zabilješkom Župske redarstvene oblasti Dubrovnik kako bi se vidjela različitost opisa istoga događaja, što nas je uputilo na oprez pri poklanjanju povjerenja izvornim dokumentima: „Dana 19. III. o. g. u 11.10 sati naletio je bez zvuka nad gradom Dubrovnikom, jedan neprijateljski zrakoplov i propucao strojopuščanom vatrom počevši od Pila, pa u pravcu Straduna t.j. Šetališta Dr. Ante Pavelića i to baš u vremenu kad je bilo najviše svieta na tim mjestima. – Osim istoga bila je i grupa od 5 neprijateljskih zrakoplova u tom momentu, ali ovi nijesu pucali. – protuzrakoplovna odbrana je dielovala, ali bez učinaka. – Na mjestu je ostao mrtav. Kap. Marunčić, a ranjene su još 4. osobe.“ HR-DADU-129 Velika župa Dubrava, Župska redarstvena oblast Dubrovnik, K taj. br. 1/44.
- 27 U tablici donosimo podatke o danima kad su zabilježeni zračni napadi, no unutar pojedinoga dana moglo je biti i više napada. U zagradama su upisane zabilježene preciznije lokacije.

STUDENI 1943.		
28. studenoga 1943.	Gruž Lapad	bombardiranje
PROSINAC 1943.		
/	Rijeka dubrovačka (Prijevor)	bombardiranje
SIJEČANJ 1944.		
10. siječnja 1944.	Rijeka dubrovačka (Batahovina)	strojnopuščana paljba
14. siječnja 1944.	Lapad (između Lapada i Dakse)	bombardiranje
25. siječnja 1944.	Rijeka dubrovačka	bombardiranje i strojnopuščana paljba
28. siječnja 1944.	Dubrovnik	strojnopuščana paljba
30. siječnja 1944.	Rijeka dubrovačka Gruž	strojnopuščana paljba
VELJAČA 1944.		
5. veljače 1944.	Dubrovnik Gruž	strojnopuščana paljba
8. veljače 1944.	Dubrovnik Gruž	strojnopuščana paljba bombardiranje
14. veljače 1944.	Lapad Gruž	strojnopuščana paljba
28. veljače 1944.	Rijeka dubrovačka (Mokošica, Prijevor, Rožat) Gruž (Nuncijata) Dubrovnik	bombardiranje strojnopuščana paljba
OŽUJAK 1944.		
2. ožujka 1944.	Gruž	bombardiranje
6. ožujka 1944.	Gruž	bombardiranje i strojnopuščana paljba
9. ožujka 1944.	Rijeka dubrovačka	bombardiranje
11. ožujka 1944.	Rijeka dubrovačka	bombardiranje
13. ožujka 1944.	Rijeka dubrovačka	bombardiranje
15. ožujka 1944.	Gruž Lapad	strojnopuščana paljba
17. ožujka 1944.	Rijeka dubrovačka (Sustjepan)	bombardiranje
19. ožujka 1944.	Dubrovnik (Grad) Lokrum	strojnopuščana paljba
30. ožujka 1944.	Rijeka dubrovačka	strojnopuščana paljba

TRAVANJ 1944.		
19. travnja 1944.	Gruž	strojnopuščana paljba
29. travnja 1944.	Gruž (Nuncijata)	bombardiranje
	Lapad	
SVIBANJ 1944.		
16. svibnja 1944.	Lokrum	strojnopuščana paljba
LIPANJ 1944.		
6. lipnja 1944.	Dubrovnik (morska pučina – osam milja jugozapadno)	bombardiranje
28. lipnja 1944.	Dubrovnik (morska pučina – osam milja jugozapadno)	bombardiranje
SRPANJ 1944.		
25. srpnja 1944.	Dubrovnik	strojnopuščana paljba
28. srpnja 1944.	Dubrovnik (morska pučina – južno)	bombardiranje
KOLOVOZ 1944.		
9. kolovoza 1944.	Rijeka dubrovačka	bombardiranje
10. kolovoza 1944.	Rijeka dubrovačka (Sustjepan)	bombardiranje
14. kolovoza 1944.	Dubrovnik (Ploče)	bombardiranje
	Dubrovnik (Grad)	strojnopuščana paljba
19. kolovoza 1944.	Rijeka dubrovačka (Rožat)	bombardiranje
27. kolovoza 1944.	Dubrovnik (Pile)	bombardiranje
	Dubrovnik (Grad)	
	Lapad	
28. kolovoza 1944.	Lapad (Mala Petka)	bombardiranje
30. kolovoza 1944.	Rijeka Dubrovačka (možda uz vilu Drndarski)	bombardiranje
RUJAN 1944.		
9. rujna 1944.	Rijeka dubrovačka (most na izvoru Omble) Rijeka dubrovačka (Sustjepan)	bombardiranje
19. rujna 1944.	Gruž	bombardiranje
20. rujna 1944.	Gruž	bombardiranje i strojnopuščana paljba
LISTOPAD 1944.		
11. listopada 1944.	Rijeka dubrovačka (Sustjepan i Obuljeno) Lapad (Gorica sv. Vlaha)	bombardiranje
12. listopada 1944.	šire gradsko područje	bombardiranje
14. listopada 1944.	šire gradsko područje	bombardiranje

Saveznički zračni napad na hotel *Excelsior* 14. kolovoza 1944.

U nizu savezničkih zračnih napada na Dubrovnik, koji su se intenzivirali tijekom kolovoza 1944.,²⁸ napad na hotel *Excelsior* u predvečerje 14. kolovoza ostavio je traga u dubrovačkom povijesnom sjećanju.²⁹ S obzirom na to da neki njegovi aspekti do danas nisu razjašnjeni, tragom arhivskih zapisa, ostalih povijesnih izvora i dostupne literature nastojali smo rasvijetliti okolnosti toga događaja, ponuditi njegovu rekonstrukciju i ukazati na jedan zanimljiv arhivski kuriozitet.

Prve vijesti o napadu nalazimo u *Dnevnom izvješću dubrovačkog Župskoga oružničkog zapovjedništva* od 15. kolovoza:

Istog nadnevka (14. kolovoza, op. a.) u 19:00 sati naletjelo je od juga 8 neprijateljskih zrakoplova veoma nisko i na istočnim dielom grada Dubrovnika iza Ploča bacili 6 bombi težine oko 100 kg; koje su bombe pogodile i oštetile hotel *Excelsior*, u kojem je stanovala njemačka vojska i kuću advokata Dr. Šapra, koje su jače oštećene, a dvije bombe pale su na južni dio grada u morske hridine, koje nisu pričinile nikakove štete. Nakon bačenih bombi otvorena je strojnička vatra, te je pojedionim kućama pričinjena manja šteta na krovovima i prozorima...³⁰

Pišući o tom događaju, Marica Karakaš Obradov navodi:

Sljedeći napad na Dubrovnik izveden je u predvečerje 14. kolovoza 1944. kada su 4 zrakoplova izbacila 4 bombe i djelovala strojničkom vatrom na grad. Tada je ranjeno 18 osoba, a oštećeno je i nekoliko kuća. Napad su izveli zrakoplovi koji su poletjeli s Visa pod zapovjedništvom majora Milete Protića. U napadu je poginulo 20 njemačkih časnika u hotelu „*Excelsior*“ gdje se održavao sastanak vezan uz povlačenje njemačke vojske iz Grčke i s Balkana. Učinke napada snimio je major M. Protić i ta je snimka objavljena u britanskom tisku.³¹

28 Zabilježeno je čak sedam savezničkih napada na područja Grada, Pila, Ploča, Gruža, Lapada, Nuncijate, Sustjepana i Rožata.

29 Jednako se tako u spomen na savezničko bombardiranje Mokošice od 28. veljače 1944., kad su Mokošani nakon bombardiranja svojega mjesta izbjegli na Petrovo Selo, održala tradicija u kojoj vjernici Župe Presvetog Spasitelja, u znak zahvale što nije bilo žrtava, sudjeluju u zavjetnoj procesiji iz Mokošice prema crkvi Gospe od Zdravlja na Petrovu Selu. Vidi: „U bombardiranju Mokošice 1944. nitko nije stradao, godinama se zahvaljuje Bogu“, *Dubrovački vjesnik*, pristupljeno 16.6.2025. <https://dubrovacki.slobodnadalmacija.hr/dubrovnik/zupanija/dubrovnik/u-bombardiranju-mokosice-1944-nitko-nije-stradao-godinama-se-zahvaljuje-bogu-1458092>

Dr. Katić u *Dnevniku* spominje da je napad tom prilikom bio i na području Rožata gdje je u svojoj kući poginula starica Ana ud. Matović. HR-DADU-276/O 22, dnevnički zapis od 28. veljače 1944.

30 HR-DADU-129 Velika župa Dubrava, Župsko oružničko zapovjedništvo, br. taj. 1029, Dnevno izvješće za 15. kolovoza do 19 sati.

31 Karakaš Obradov, *Angloamerička bombardiranja Hrvatske*, 88-89.

Kao argumente autorica je navela nekoliko izvora,³² među kojima su i dva temeljena na izvješću dubrovačkoga obavještajca.³³

Ta verzija događaja kod nas je, čini se, dugo bila neupitna. Nakon što je tragom fotografije koja prikazuje raketiranje hotela *Excelsior*, u *Nedjeljnoj Dalmaciji* bio objavljen tekst *Čuvar „Lloydovog“ blaga*,³⁴ povjesničar Kažimir Pribilović u odgovoru pod naslovom „*Excelsior*“ bombardirali saveznici iznosi posve drukčiju verziju čitava događaja:

Hotel „Excelsior“ u Dubrovniku, kako stoji u članku, nisu bombardirali naši avioni, nije ga bombardirao i snimio major Mileta Protić, niti je tada u njemu bila konferencija njemačkih komandanata i načelnika štabova posvećena izvlačenju njemačke grupe armija E iz Grčke. Hotel „Excelsior“ bombardiran je u 19 sati 14. kolovoza 1944., a izvršili su ga saveznički avioni. Cilj napada bilo je komandno mjesto 612. mornaričkog artiljerijskog divizionu, koje je rukovalo njemačkim mornaričkim obalnim baterijama od Makarske do Molunta i bilo je razmješteno u okolini hotela „Excelsior“.³⁵

U nastavku članka Pribilović je iznio tezu da je na originalnoj fotografiji napravljena fotomontaža kojom je „avion na njoj naknadno umetnut“.

U odgovoru na Pribilovićeve navode autor prvoga teksta pozvao se na autoritet Milana Obradovića i citat iz njegova članka *Obavještajna služba u Dubrovniku u toku NOB 1941-1945*³⁶ kao na vjerodostojan izvor, ipak pozivajući „dvojicu uvažених povjesničara da raščiste dilemu koja je očevidna“.³⁷

Polemika na stranicama *Nedjeljne Dalmacije* potaknula je Dubrovčanina Božidara Kržića da kao odgovor na seriju članaka napiše tekst i izradi grafički prilog u kojemu argumentirano iznosi tezu da se radi o originalnoj fotografiji koju su tijekom napada snimili britanski piloti kamerama iz svojih bombardera tipa Beaufighter.³⁸

32 *Isto*

33 HR-HDA-1491, Odjeljenje zaštite naroda za Hrvatsku, 11.60. Opunomoćstvo OZNE za grad Dubrovnik, 11.60.1. Informacije, 14 i 15.

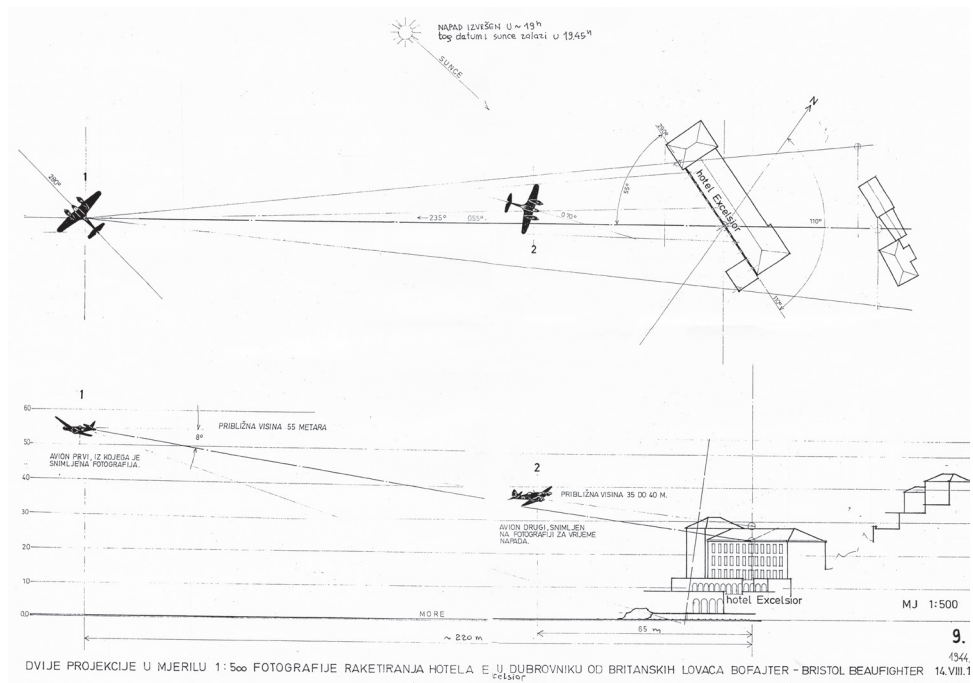
34 Čuvar „Lloydovog blaga“, *Nedjeljna Dalmacija*, god. XVIII, br. 875, 7. veljače 1988., 20.

35 „Excelsior“ bombardirali saveznici, *Nedjeljna Dalmacija*, god. XVIII., br. 878, 28. veljače 1988., 13.

36 Milan Obradović, „Obavještajna služba u Dubrovniku u toku NOB 1941-1945“, u: *Zbornik „Dubrovnik u NOB i socijalističkoj revoluciji“*, ur. Miroslav Ćurin (Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1985.), 468.

37 Nekorektno, *Nedjeljna Dalmacija*, god. XVIII., br. 882, 27. ožujka 1988., 7.

38 Autori zahvaljuju kolegi arhivistu Frani Ćizmiću na ustupljenom gradivu Božidara Kržića pod naslovom *Hotel „Excelsior“ Dubrovnik 14.8.1944.*

Slika 2. Kržičev prikaz raketiranja hotela *Excelsior* na temelju fotografije

Značajan pomak u istraživanju ove teme omogućila je pojava internetske stranice, koju je pokrenuo Tinus le Roux, posvećene Južnoafričkim zračnim snagama (SAAF) u Drugome svjetskom ratu.³⁹ Sakupljajući javne arhivske i privatne pisane povijesne izvore, fotografije, memorabilije i intervjuirajući veterane SAAF-a, taj istraživač hobist u poglavlju pod naslovom *14 August 1944: Attack on Hotel Excelsior in Dubrovnik (German HQ)* donosi vrijedne preslike *Izvjешća o misiji (Sortie Report)*, kao i fotografije snimljene iz zrakoplova tijekom napada.⁴⁰

39 „SAAFWW2 Heritage Site“, pristupljeno 1.7.2025. https://biltongbru.wixsite.com/ww2-saaf-heritage?fbclid=IwY2xjawLbJs51eHRuA2FlbQIxMAABHIRMpmVFtvgnr9omwoYJwAVkrN-0GmvqlbWwcAbj9M8QQUHAEsnb0Bu4j6Q-f_aem_J2ZD4eks5_LqpC8A1JLQEQ

40 „14 August 1944: Attack on Hotel Excelsior in Dubrovnik (German HQ)“, pristupljeno 6. 7. 2025. <https://saafww2pilots3.yolasite.com/dubrovnic-attack-by-saaf-16-sqdn-1944.php>

Istražujući inozemne dostupne izvore i literaturu koji spominju taj događaj, pronašli smo primjerak onodobnih novina⁴¹ i dvije knjige⁴² s podacima o navedenom događaju, što je doprinijelo njegovoj rekonstrukciji.

Rekonstrukcija

Dana 14. kolovoza 1944. u 17:50 s aerodroma Biferno u Južnoj Italiji polijeće osam zrakoplova tipa Beaufighter⁴³ u misiji napada na hotel *Excelsior*. Bila su to četiri zrakoplova 16. eskadrile SAAF-a pod vodstvom kapetana R. D. Strangea i četiri zrakoplova 227. eskadrile RAF-a predvođene majorom Donom Tilleyjem.⁴⁴ Zrakoplovi 16. eskadrile bili su naoružani s osam raketa težine 27,2 kg, a njihova je zadaća bila raketiranje hotela *Excelsior* i bunkera južno od luke. Zrakoplovi 227. eskadrile nisu bili naoružani raketama, već su imali zadaću biti u pratnji radi suzbijanja protuzračne obrane.

-
- 41 Hun staff got rockets instead of drinks, *Newcastle Journal and North Mail*, br. 30623, 29. kolovoza 1944., 1. Izraz *Huni* bio je pogrdan izraz za Nijemce u Prvom i Drugom svjetskom ratu, a vezan uz govor cara Wilhelma II. iz 1900. godine u kojemu je njemačkim trupama, koje su se spremale za intervenciju u Kini tijekom Bokserskog ustanka, poručio da budu nemilosrdni poput Huna. Taj je govor poslužio kao temelj britanskoj propagandi koja je Nijemce nazivala tim imenom. Ipak, neki noviji znanstveni radovi stavljaju ovu tezu pod upitnik (vidi: Andreas Musolf, „The afterlife of an infamous gaffe: Wilhelm II’s ‘Hun speech’ of 1900 and the anti-German Hun stereotype during World War I in British and German popular memory“, *Pragmatics and Society* 9 (1) (2018), 75-90).
- 42 Martin N. Louw, Johan Stefaan Bouwer, *The South African Air Force at War A Pictorial Appraisal* (Johannesburg: Chris van Rensburg Publications, 1995.); H. J. Martin; Neil Orpen, *Eagles Victorious: South African Forces in World War II – Eagles Victorious: Operations of the South African Forces over the Mediterranean and Europe, in Italy, the Balkans and the Aegean, and from Gibraltar and West Africa, Volume 6* (Cape Town: Purnell, 1977.). Autori zahvaljuju Helen Moshoeu, djelatnici Nacionalne knjižnice Južnoafričke Republike, na dostavljenim podacima iz ovih knjiga.
- 43 Bristol Beaufighter standardno je bio naoružan četirima topovima kalibra 20 mm ispod nosa i sa šest mitraljeza 0.303 (7,7 mm) u krilima. Nosio je do osam raketa težine 60 funti (27,2 kg), učinkovite protiv lakih brodova i kopnenih ciljeva, te do 1.000 funti bombi pod trupom ili krilima. Zrakoplov je imao nekoliko verzija koje su korištene s obzirom na vrstu borbenog djelovanja. Neke su verzije Beaufightera bile opremljene fotokamerama za izvidanje ili snimanje rezultata napada, što se koristilo prvenstveno za procjenu učinkovitosti raketnih i torpednih udara.
- 44 Posadu zrakoplova 16. eskadrile činili su: zrakoplov „H“ – kapetan Strange i poručnik Diack; zrakoplov „K“ – poručnik Anderson i poručnik Hubbard; zrakoplov „S“ – poručnik Ashdown i poručnik Dixon; zrakoplov „I“ – poručnik Downer i poručnik Hall. Posade svih zrakoplova 227. eskadrile nisu nam poznate. Znamo da su u jednom od dvaju zrakoplova bili major Don Tilley i Powell, a u drugom Robert Vandeleur Smith i Jonnie Johnson.

Slika 3. Piloti prije polijetanja⁴⁵

Piloti, koji na putu lete u dijagonalnoj formaciji, bilježe lijepo vrijeme, pomalo magličasto, uz vidljivost 5 do 8 milja. Sudeći prema sačuvanoj bilješci iz *Dnevnika* dr. Katića, toga 14. kolovoza u Dubrovniku je bila nesnosna vrućina,⁴⁶ a stanovništvo pod višemjesečnim danonoćnim zračnim uzburkavanjima zbog prelijetanja savezničkih aviona u akcijama u balkanskom zaleđu te zračnih napada na Dubrovnik i okolicu.⁴⁷ Približivši se cilju, saveznički su se zrakoplovi prestrojili u napadačku formaciju jedan iza drugoga te u izrazito niskom letu u 19 sati započeli napad toliko iznenadno da se zračna uzbuna, kako bilježi dr. Katić, uopće nije oglasila. I dok su zrakoplovi prelijetali južni dio gradske jezgre, on se, užasnut neočekivanom

45 Posada 16. eskadrile SAAF-a i 227. eskadrile RAF-a sjedi ispred Bristol Beaufightera (oznaka „K“) u Bifernu, prije polijetanja 14. kolovoza 1944., pristupljeno 7. 7. 2025. <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205211562>

46 HR-DADU-276/O 22, dnevnički zapis od 14. kolovoza 1944.

47 U dnevničkom zapisu od 28. lipnja 1944. dr. Katić piše: „Uzbuna u 5:40 sati iz jutra, zatim u 7:50, kad ih je bezbroj prošao tako da sam ih ja slaba vida mogao vidjeti uzburkavan od tutnjave u zraku. Svijet isto ostaje u kupovini na Poljani, a gleda na njih. Neoprezni! Meni je duša uzrujana da danas opet negdje idu sijati smrt i rušenje. Bog ljudskom umu nije dao izum aeroplana za uništavanje ljudstva nego za zbliženje njegovo.“ HR-DADU-276/O 22, dnevnički zapis od 28. lipnja 1944.

strojnopuščanom paljbom i raketiranjem, sklonio u hodnik svoje kuće smještene na Gundulićevoj poljani. Sudeći prema *Izvjješću o misiji*, napad savezničkih zrakoplova započeo je preranim ispaljivanjem svih raketa iz zrakoplova „H“, s udaljenosti od oko 1100 m, koje su pogodile podnožje hotela, „neznatno“ promašivši metu. Naime, protuzračna obrana⁴⁸ uspjela je pogoditi zrakoplov kapetana R. D. Strangea i oštetiti električni sustav aviona što je prouzročilo nekontrolirano ispaljenje. Iako je avion pogoden na sedam mjesta, pilot je izveo manevar izbjegavanja, a posada je ostala neozlijeđena.

Najviše uspjeha u raketiranju imao je zrakoplov „S“ poručnika Ashdowna. On je napao hotel *Excelsior* ispalivši svojih osam raketa s udaljenosti između 550 i 730 m od mete, pri čemu je bio izravno pogoden gornji desni dio zgrade te su uočeni dim i krhotine.

Slika 4. Raketni napad iz zrakoplova poručnika Ashdowna

Zadaća zrakoplova „K“ bio je bunker na poziciji „južno od luke“. Zrakoplov je ispalio svih osam raketa na cilj, no rezultat nije bio vidljiv zbog prašine i dima.

48 Protuzračna obrana djelovala je sa svoje bitnice na Lokrumu i jedne smještene iznad kupališta Banje. Izvori bilježe oštećenja na jednoj kući na Pločama upravo od protuzračne obrane s Lokruma (HR-DADU-144, Prijava ratne štete br. 260).

Sudeći prema Izvješću o misiji, Zrakoplov „I“ ispali je svih osam raketa, no one su promašile cilj.

Nenaoružani raketama piloti 227. eskadrile u naletu su također mitraljirali hotel i objekte u neposrednoj okolici.

Nakon akcije svi su se zrakoplovi vratili sletjevši u 20 sati na aerodrom Biferno.

Cilj napada, štete i žrtve

O napadu i ciljevima napada dostupni nam izvori i literatura donose dvije okvirne teze. Prema ranim domaćim izvješćima radilo se o važnom sastanku viših njemačkih časnika u vezi s evakuacijom njemačke grupe Armije E iz Grčke, a zračni napad izvela je prva eskadrila NOVJ s Miletom Protićem na čelu. Ta je verzija kod nas ostala ukorijenjena sve do kritičkoga osvrta Kažimira Pribilovića, ali i kasnije.⁴⁹

Inozemni, pak, izvori o napadu govore općenitije: radi se o napadu 16. i 19. eskadrile Južnoafričkih zračnih snaga (SAAF)⁵⁰ iz sastava Balkanskih zračnih snaga (BAF) na njemačko vojno zapovjedništvo u kojemu su bili neki viši njemački pomorski časnici.

Pribilovićevu tezu da je meta napada bilo zapovjedništvo mornaričko-topničke jedinice potvrđuje i *Ratni dnevnik Operativnog odjela Njemačkog mornaričkog stožera (Kriegstagebuch der Seekriegsleitung)*⁵¹ u kojemu stoji: „Od večeri 14. kolovoza do podneva 16. kolovoza, neprijateljski lovci-bombarderi izveli su napade na Corsini, grad Dubrovnik, dubrovačku luku, stožer mornaričko-topničke jedinice 621, te na Monfalcone.“⁵²

O tome da u napadu 14. kolovoza 1944. nije moglo biti govora o prvoj eskadrili NOVJ s Miletom Protićem na čelu potvrđuje i partizansko glasilo *Dnevne vijesti* koje donosi vijest o tome da je jugoslavenska eskadrila Spitfirea tek 18. kolovoza 1944. prvi put sudjelovala u pratnji savezničkih bombardera „u akcijama protiv neprijateljskih objekata u Jugoslaviji“.⁵³

49 U Dubrovniku se mit o Protićevoj ulozi u raketiranju hotela *Excelsior* argumentirao spoznajom da je Protić 1931. – 1934. u Dubrovniku pohađao Vojno-pomorsku akademiju, pa je „poznavao Grad“.

50 Treba napomenuti da je nakon napada na hotel *Excelsior*, 21. kolovoza 1944., 227 eskadrila RAF-a postala 19. eskadrila SAAF-a.

51 *War diary: German Naval Staff Operations Division by Germany Kriegsmarine*, Part A, Vol. 60 (Washington, D.C.: Office of Naval Intelligence, 1948-1955, 1944.).

52 *Isto*, 318.

53 Prvi avioni Narodno oslobodilačke vojske Jugoslavije, *Dnevne vijesti*, god. II., br. 248, 21. kolovoza 1944., 1.

Time je definitivno otpala teza da je zračni napad na hotel *Excelsior* izvela prva eskadrila NOVJ s Miletom Protićem, i to u vrijeme njemačke konferencije oko povlačenja vojnih snaga iz Grčke i Balkana, a koji je napad Protić čak i fotografirao. No, ova verzija događaja zasigurno nije mogla nastati i biti u opticaju slučajno. Za partizanski pokret, čije se vrhovno zapovjedništvo tada nalazilo daleko na Visu, u trenutku pokretanja akcija oslobađanja južnodalmatinskih otoka i obale borbeno djelovanje njihove prve eskadrole imalo je snažan propagandni učinak koji je trebalo naglasiti.⁵⁴

Govoreći o vojnim žrtvama, inozemni izvori spominju da je u napadu ubijeno dvadeset i ranjeno dvadeset i sedam viših njemačkih pomorskih časnika.⁵⁵ Zanimljivo je i da piloti koji su sudjelovali u ovim napadima u svojim osobnim evidencijama letova (*Pilot's Flying Log Book*) bilježe ove podatke s neznatnim razlikama u brojkama. Te su podatke saveznici, u tom „jednom od najuspješnijih napada“, sudeći prema navedenoj literaturi, dobili od partizana.

Dubrovačka izvješća vojnih organa NDH također donose vijesti o vojnim žrtvama, navodeći tek dva poginula njemačka vojnika te četiri teže i pet lakše ranjenih, naglašavajući kako njemačke vojne vlasti drže u tajnosti podatke o vlastitim gubicima.⁵⁶ Isti izvori donose podatke o dvije lakše ranjene civilne osobe i jednoj teže ranjenoj.⁵⁷

Podaci o oštećenjima objekata i nanesenim štetama u pokretninama u Državnom su arhivu u Dubrovniku dostupni iz dvaju izvora: za period NDH radi se o prijavama ratne štete privatnih lica koje su tijekom procedure išle najprije prema Gradskom poglavarstvu, potom na Kotarsku oblast sve do Odbora za procjenu ratnih šteta Velike župe Dubrava gdje bi se procjena ratne štete ovjerila. Drugi je izvor dokumentacija Komisije za ratnu štetu Gradskog NOO Dubrovnik. Ona za ovaj zračni napad donosi obilnije izvore iz kojih je vidljiv opseg oštećenja, ponajviše područja Ploča.⁵⁸ Osobito je zanimljiv opis oštećenja hotela *Excelsior*: „Zgrada je oštećena što je ista dne 14. VIII. 1944. bila napadnuta savezničkim zračnim

54 Susret s originalnim dokumentom kojem se višestruko davala vjerodostojnost, a koji se pokazao kao sadržajno neistinit, autore je potaknuo na oprez pri poklanjanju povjerenja ostalim dokumentima, pa se i poznatu i novopronađenu dokumentaciju sada razmatralo s obzirom na kontekst, motive i funkciju njihova nastanka.

55 Louw; Bouwer, *The South African Air Force at War*, 83; Martin; Orpen, *Eagles Victorious: South African Forces in World War II*, 311.

56 HR-DADU-129, Župsko oružničko zapovjedništvo, br. taj. 1029, 15. kolovoza 1944., Dnevno izvješće za 15. kolovoza do 19 sati; Zapovjedništvo oružničkog voda Dubrovnik 6. oružničke pukovnije, br. taj. 676, 15. kolovoza 1944.

57 Vijest o tome da je jedna ranjena osoba preminula od posljedica bombardiranja donosi dubrovački tisak (Pokopana prva žrtva prošlog anglo-američkog napadaja na Dubrovnik, *Hrvatska*, god. I., br. 104, 18. kolovoza 1944., 3.).

58 Za period nakon ulaska NOVJ u Dubrovnik pronašli smo dvadeset i jedan predan zahtjev.

jedinicama i bila bombardirana sa raketnim bombama i zgrada bila pogođena sa 8 pogodaka, a u podporno ziđe i prsobrane(?) prema moru sa 3 pogodaka, tako je da je zgrada sva izrešetana većim otvorima tih bomba a i topovskom paljbom istih zračnih jedinica, time da je cijela južna strana fasade i soba posve oštećeno...“⁵⁹ U predmetu se nalazi i *Popis predmeta inventara Hotela Excelsior* „koji su uništeni od bombardiranja“. Naposljetku donosimo i jedno prisjećanje na taj događaj.⁶⁰

Neobičan san gospara Melka Čingrije

Premda je postojala spoznaja o tome da u javnome mnijenju kola tek površna predodžba o napadu, pravi poticaj autorima za temeljitije istraživanje ovoga događaja došao je iz jednog posve neobičnoga povijesnog izvora. Istražujući prije nekoliko godina arhivsku zbirku dubrovačke obitelji Čingrija,⁶¹ naišli smo na malenu bilježnicu za koju se ispostavilo da je svojevrsan dnevnik koji je tijekom svojega putovanja u Južnu Ameriku 1924./25. godine vodio ugledni dubrovački odvjetnik i političar dr. Melko Čingrija.⁶² Bilješke u dnevniku uglavnom su informativne

59 HR-DADU-144, Prijava ratne štete br. 2000. Prijavu je podnio Jugoslavenski Lloyd A.D. „Hotel Excelsior“.

60 Bilježimo prisjećanje gospara Hrvoja Ivankovića čija je majka Klara Ivanković rođ. Škero bila svjedokom zračnoga napada: „Kako to već ide s pričama nona i roditelja, čuješ ih stotinu puta pa onda shvatiš da ih nikad nisi ozbiljno poslušao. Tako je i u ovom mom slučaju. Ono čega se pouzdano sjećam jest mamina priča da su se ona i prijateljica vraćale s Banja kad su naišli avioni ili zasvirala uzbuna, pa su potrčale u sklonište u Revelinu u koje se ulazilo kroz onaj manji otvor u parku na Pločama. Kad je završio napad izašle su i čule da je pogođen Excelsior, pa su zajedno s još nekolicinom ljudi pošle vidjeti što se dogodilo. Sjećam se da je govorila kako se tamo sve još dimilo, kako je svuda naokolo bilo puno stakla i porazbacanih stvari (čini mi se da je posebno spominjala veliki stakleni luster koji je pao i razbio se). Ljudi su uzimali razne ‘suvrenire’ i bio sam uvjeren da su dvije stare čaše sa znakom Excelsiora koje smo imali doma bile uspomena moje majke na taj događaj, ali sad sam ponovo pročitao njezin razgovor sa Sonjom Seferović, objavljen u knjizi Spomenar – Dubrovčani XX., stoljeća II., gdje piše: ‘Pamti gospođa Klara kao dijete i pad bombe na Excelsior i čeljad što su onamo pohitala da u općoj pometnji i silnoj nestašici što uzmu. Potrčala je i sama i, ne pitajući oca, našavši tek skromno pakiranje nekoga slanog keksa. Izvukla grdnju zbog toga.’ S obzirom da je to neposredno zapisan njezin iskaz, ja bih mu ipak više vjerovao nego mome sjećanju. Mama je tada imala devet godina (rođena je 1935.), a živjeli su sa sjeverne strane Revelina, u Hvarskoj ili Cavtatskoj ulici (ne znam kad su točno preselili u Hvarsku). I da, doma su zbilja poludjeli na nju, kako zbog nepromišljenog postupka, tako i zbog straha koji su pretrpjeli, misleći da je stradala.“

61 HR-DADU-257 Obitelj Čingrija. Za zbirku postoji analitički opis.

62 Opširnije o putovanju vidi: Daniel Dujmić, „Putovanje Melka Čingrije u Južnu Ameriku 1924./1925. i njegovi susreti s hrvatskim iseljenicima“, u: *Hrvatska izvan domovine V, zbornik radova predstavljenih na 5. hrvatskom iseljeničkom kongresu u Mostaru*, ur. Marin Sopta; Marija Benić Penava; Tanja Trošelj Miočević (Zagreb; Osijek: Centar za istraživanje hrvatskog iseljeničtva; Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, 2023.), 429-442.

naravi – opisuju svakodnevne događaje, mjesta i ljude koje je susretao – uz česte osobne impresije. Unutar te uobičajene forme posebno se ističe zapis s nadnevkom 8. prosinca 1924. u kojemu Čingrija bilježi san iz prethodne noći. San je, kako sam navodi, bio „čudan“, nije mu znao pridati značenje, nije ga ni s čim povezivao niti ga je tijekom ostatka putovanja ponovno spominjao.

Čingrijin opis toga sna kod autora ovoga članka pobudio je asocijaciju na događaj koji se zbio dvadeset godina kasnije – u predvečerje 14. kolovoza 1944. Pod pretpostavkom da čitatelji znaju da se riječ *Orsula* u Dubrovniku može vezati uz toponim⁶³ i uz vilu *Orsulu*, koja se nalazi u neposrednoj blizini hotela *Excelsior*, ovdje kao kuriozitet donosimo Čingrijin zapis o snu u njegovu izvornom obliku.⁶⁴

8. Dec. pon. BsAs⁶⁵

Čudan san sanjao: Negdje s Orsule vidim u pučini gdje se s neba prosuli strahoviti lanci kao da hoće u moru nešto da zahvate i podignu: lagju, šta li? A ti lanci ta sprava kao da su njemački ili stoje u nekoj vezi s njemačkom. Istodobno vidim po dno Orsule mnogo lagjica, kao lijesovi, a strah me hvata da ne eksplodiraju i ja se provlačim kroz Orsulu kao neku veliku zgradu sa podzemnim hodnicima, hotec da izbjegnem eksploziji i posljedicam... I u to se probuginjem.⁶⁶

Zračni napad na hotel *Imperial* 27. kolovoza 1944.

Sudeći prema *Izvjješću zapovjedništva 1. lovačke eskadrile NOVJ o bombardiranju njemačkih snaga u Dubrovniku*,⁶⁷ meta velikog zračnoga napada na Dubrovnik 27. kolovoza 1944. bio je hotel *Imperial* u kojemu se održavala konferencija njemačkih časnika. *Izvjješće* navodi sudjelovanje šest Spitfirea Mk Vc⁶⁸ pod zapovjedništvom majora Milete Protića.⁶⁹ Zrakoplovi su poletjeli u akciju u 14 sati s aerodroma

63 Radi se o uzvisini koja je nekoć bila krajnja istočna točka širega gradskog prostora s koje puca pogled na Dubrovnik i otvorenu pučinu prema Italiji.

64 Nakon što je u 7. svibnja 1941. bio uhićen po nalogu talijanskih vlasti i sproveden u Hotel Belvedere, Čingrija je interniran u Split gdje ostaje u kućnom pritvoru sve do dolaska postrojbi NOVJ. U Dubrovnik se vraća 4. prosinca 1944.

65 Buenos Aires

66 HR-DADU-257, XIV. A 27, 2 d1, Dnevnik puta u Južnu Ameriku.

67 „Izveštaj komande 1. lovačke eskadrile NOVJ od 27. avgusta 1944. o bombardovanju nemačkih snaga u Dubrovniku i o pratnji britanskih lovaca-bombardera pri napadu na nemačke baterije u Korčuli“, u: *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, vol. 10, knj. 1, ur. Dimitrije Brajušković (Beograd: Vojnoistorijski institut, 1966.), 128.

68 Ovaj tip Spitfirea mogao je nositi po dvije bombe od 250 funti (113,4 kg) ispod krila, ili jednu od 500 (226,8 kg).

69 Uz njega su sudjelovali i drugi piloti ove eskadrile: stariji vodnik Radovan Radulović, kapetan

Canne pored Termolija u Italiji te izveli napad u 15:15 te su bez oštećenja sletjeli u istu zračnu luku u 16:05. U *Izvješću* se navodi kako je „svih dvanaest bombi promašilo, od kojih 8 blizu hotela“. Piloti su zabilježili i snažnu paljbu protuzračne obrane.

I premda Protić spominje samo jedan val napada s početkom u 15:15, on se, po svemu sudeći, odvio u dva vala.⁷⁰ U prvome je bilo bombardirano uže područje predgrađa Pila, a u drugome, nakon 10-15 minuta, područje Gundulićeve poljane u gradskoj jezgri i plato Ilijine Glavice. U izvješćima vojnih organa NDH u Dubrovniku spominju se dvije skupine od po četiri zrakoplova koji su bacili ukupno dvadeset i pet bombi od 25 do 50 kg.⁷¹ Dubrovački partizanski obavještajni izvor također govori o osam lovaca bombardera, no donosi drukčije vijesti o broju bačenih bombi. Precizno navodeći njihov broj i pogođena mjesta, donosi podatke o šest bombi bačenih u prvom naletu te četiri u drugom.⁷²

Bombardiranje užeg područja Pila

U *Izvještaju br. 11*. dubrovački partizanski obavještajac „Kos“, opisujući prvi nalet zrakoplova, naveo je sljedeće:

Dana 27. augusta 1944. oko odnosno između 3 i 4 sata poslijepodne izvršen je od strane Saveznički aviona napadaj na Dubrovnik. U sastavu od osam aparata lovaca bombardera bacane su razorne bombe koje su pale na slijedeća mjesta u gradu i predgradju Dubrovnika: jedna bomba u Pilama ul. Od Tabakarije srušen krov bez veće štete i ljudskih žrtava, zatim jedna u dvorište bivšeg italijanskog konsulata sada tzv. Platzkommandatur bez štete i žrtava, dvije bombe u ulicu Od Graca mala šteta na jednoj privatnoj kući bez ljudskih žrtava, jedna bomba u kuću vis-a-vis italijanskog konsulata, srušena jedna strana kuće i krov bez žrtava, jedna bomba na zgradu gdje je smješteno Oružničko Krilo kod hotel Imperiala, srušen krov bez veće štete i žrtava...⁷³

Duro Ivanišević, zastavnik Mirko Kovačić, zastavnik Milan Delić i vodnik Marijan Semolič.

70 Tezu o dva vala napada donosi Marica Karakaš Obradov, na temelju izvješća dubrovačkog partizanskog obavještajca (*Angloamerička bombardiranja Hrvatske*, 89). To potvrđuje i dubrovački tisak (Dubrovnik je zapisao još trojicu u knjigu žrtava, *Hrvatska*, god. I., br. 113, 30. kolovoza 1944., 3) te Izvješća vojnih organa NDH u Dubrovniku.

71 HR-DADU-129, Župsko oružničko zapovjedništvo, br. taj. 1088 od 28. kolovoza 1944., Dnevno izvješće za 28. kolovoza 1944. do 12 sati.

72 HR-HDA-1491, 11.57. OZNA Dubrovnik, 11.57.1. Informacije obavještajca „Kos“

73 *Isto*

Sačuvano je i jedno osobno prisjećanje na taj događaj koje donosi očevidac Božidar Kržić:

To se dogodilo 44. godine, rano popodne, ljeti i moguće da je to bilo 27.8.1944. u 15:15 sati. Mi društvo s Vojnovića: ja 14 god., Žan, Andro, Osmo, Renco i najstariji Ivo Tutman, upravo smo se kupali na „KAĆULU“, pozicija sada ispred Hotela Libertas. Avioni su sigurno bili lovački „Spitfajeri“, upravo iznad naših glava su po dva u pikiranju, odbacili svaki po dvije bombe. U velikom strahu brzo smo isplivali i u trku uzbrdo bježali. Upravo kad smo stigli kod „Belvia“, avioni su sve ponovili, opet na Grad. Vidio se i dim, mjesto napada. Našli smo zaklon u prokopu, kojega su ranije bili Nijemci izradili u Kavi, na mjestu sada kuće Matulović.⁷⁴

Bombardiranje Gundulićeve poljane i platoa Ilijine Glavice

Opisujući drugi val zračnog napada, dubrovački je obavještajac „Kos“ u svome *Iz-
vještaju* nastavio:

...dok su poslije jedno desetak minuta ponovno došli avioni i bacili još četiri bombe i to dvije na barake ing. Dryaka na novom putu na Boninovu gdje je bio smješten gradjevni materijal. Tom prilikom pogodjena je i njegova garaža gdje su se zapalila tri teretna kamiona za prevoz materijala i jedan motorbicikl sve vlasništvo ing. Dryak. Druge dvije bombe bačene su u sam grad i to jedna koja je pala pred sami spomenik Ivana Gundulića na trgu i jedna na krov kuće Hotela Delaville...⁷⁵

Podatke o bombardiranju Pila u prvom naletu te strahotnom bombardiranju Gundulićeve poljane, gdje je i sam stanovao, zabilježio je u svome *Dnevniku* i dr. Katić:

Strašni dan. Lijepo vrijeme. U 3:15 p. padale su bombe na Pilama (kuća Gjivić, kapelica sv. Elizabete, kuća Pehovac i druga u ulici od Gradca, te na Ilinoj Glavici). U 3 ½ p. ponovni napad i baš na Gundulićevoj Poljani, pred samim spomenikom. Jedva sam ostao živ, zaklonjen u hodniku, dok mi je kroz kuću sukljao dim. Sva cakla na prozorima sa izgledom na Poljanu kao i cackle-
na vrata polomljena. Da sam ostao ležati na kanapi ili u korti, bio bi pogođen od gelera, a u sobi od Poljane sasut cacklom. Bog i moji mrtvi su me čuvali. Oštećene su kuće na Poljani: Hotel de la Ville, kuća trebinjca Vuletića, kuća

74 Kržić, *Hotel „Excelsior“*, bilješka je zapisana u veljači 1988.

75 HR-HDA-1491/11.57.1.

Orepić, dućani Ljepotica, Ljubimira itd. Našla smrt u svome malom dućančiću u korti trebinjca Vuletića: Mile Vuletić Malenica, koja je prodavala duhan i jedan Rus u korti Hotela de la Ville. Strašno je to doći bacati na centrum Grada i u uru, kad se jadni svijet odmara. Bog im prostio, ali je naše zdravlje pokošeno.⁷⁶

Slika 5. Gundulićeva poljana nakon bombardiranja⁷⁷

Bomba koja je pala tik uz Gundulićev spomenik⁷⁸ teško je oštetila njegov postament i željeznu ogradu, no njegov lik i reljef nisu pretrpjeli bitnije štete.⁷⁹ Budući da je postojala opasnost od padanja spomenika, već 1. rujna 1944. dr. Vinko Foretić, ravnatelj Državnog arhiva u Dubrovniku, bezuspješno se obratio za pomoć Hrvatskom državnom konzervatorskom zavodu u Zagrebu.⁸⁰ Postament je nakon rata bio popravljen, a ograda trajno uklonjena. Spomenik je temeljito obnovljen tek

76 HR-DADU-276/O 22, dnevnički zapis od 27. kolovoza 1944.

77 Privatna zbirka.

78 Osim u privatnim zbirkama postoje i dvije fotografije oštećenoga spomenika u Dubrovačkim muzejima pod inv. br. DUM KPM F-3062 i F-3519.

79 Fotografiju pogođenoga spomenika s popratnom crticom donosi i zagrebačko izdanje *Hrvatskog naroda* (Dva značajna spomenika, *Hrvatski narod*, god. VI., br. 1147, 28. rujna 1944., 2.).

80 Naime, dr. Foretić je od listopada 1943. obavljao i funkciju konzervatora za povijesne i umjetničke spomenike dubrovačkog područja. HR-DADU-425 Državni arhiv u Dubrovniku, spis br. 405/1944.

1961./62. godine. Kameni grb Gundulića koji je stajao na južnoj strani spomenika nakon obnove vratio je Zmajski stol Dubrovnik tek nakon uspostave suverene Hrvatske.

Slika 6. Pogođeno podnožje Gundulićeva spomenika s oštećenjima na fasadi kuće u kojoj je živio dr. Ernest Katić⁸¹

Uskoro nakon napada, pri raščišćavanju spomenika, radnici su u njegovu podnožju pronašli i povelju zaštićenu metalnom kutijicom koja je bila položena pri postavljanju kamena temeljca 3. lipnja 1893. Povelja je bila lijepo urešena, a kao pečat bio je utisnut „veliki žig sav izliven u zlatu“.⁸² Ovaj je pronalazak izazvao veliki interes Dubrovčana te su neki lokalni povjesničari od općinske uprave, koja je preuzela povelju na čuvanje, tražili da se ona otvori.⁸³ Nakon što je u Muzeju doskora bio pronađen tekst povelje, metalna se kutijica ipak nije otvorila, a prijepis latiničnoga teksta bio je objavljen u novinama.⁸⁴ Kutijica je službeno otvorena tek 16. kolovoza

81 Privatna zbirka.

82 Nadjena povelja u temeljima Gundulićevog spomenika, *Hrvatska*, god. I., br. 115, 1. rujna 1944., 3.

83 Hoće li se otvoriti pronađena povelja u podnožju spomenika Gunduliću, *Hrvatska*, god. I., br. 117, 3. rujna 1944., 3.

84 Pred obnovom spomenika Frana Gundulića, *Hrvatska*, god. I., br. 118, 6. rujna 1944., 3. U originalu povelje tekst je bio na latinici i ćirilici (vidi: Gundulićev spomenik, *Dubrovnik*, god. I., br. 49, 7. lipnja 1893., 1).

1961. u uredu Zavoda za zaštitu spomenika kulture Dubrovnik.⁸⁵ Nije nam poznato je li se pri temeljitoj obnovi spomenika povelja vratila u njegove temelje.

Druga je bomba izravnim pogotkom krova obližnjega hotela *De la Ville* oštetila glavnu zgradu i njezinu dogradnju s *taracom* i trgovinama.⁸⁶ Iz *Posvjedočenja o ratnoj šteti* vlasnice Antonije Stojan Grbić vidi se da je od dvadeset i dviju soba izvan uporabe ostalo njih čak trinaest.⁸⁷

Osim na užu gradsku jezgru u drugome su naletu bombe padale i na područje platoa Ilijine glavice u arealu Pila. Izvori bilježe štete i civilne žrtve osobito u Volantinoj ulici⁸⁸ i štete na spremištima građevinske firme u vlasništvu ing. Dryaka u neposrednom susjedstvu.

Štete, žrtve i posljedice bombardiranja

Zračni napad eskadrile NOVJ nanio je brojne štete. Detaljnom analizom podataka temeljenih na prijavama ratne štete za vrijeme NDH te onih pred Komisijom za ratnu štetu Gradskog NOO Dubrovnik zabilježili smo čak 91 prijavu u arealu Pila i 42 u arealu Gundulićeve poljane.

Redarstvena tijela NDH u svome izvješću navode: „...Poginule su tri osobe: Malenica Mila (Emilija op. a.) stara 65 god., Lublinski Pantelija star 77 g. i Grujić Mirko 16 g. Šest osoba je teže ranjeno, a dvadeset lakše. Teže je oštećeno osam zgrada, a više ih je lakše oštećeno.“⁸⁹ U svome *Izvještaju*, govoreći o štetama i žrtvama, dubrovački je obavještajac „Kos“ naveo:

Tu na trgu (Gundulićeva poljana, op. a.) poginuo je jedan stari ruski emigrant star oko 60 god. i jedna stara trafikantica na trgu stara oko 65 godina. Kod baraka ing. Drijaka poginuo jedan dječak oko 15 godina. Svega 3 mrtva civila i nekoliko lakše ranjeno. – povrh samog trga Gundulića prolazila je skoro polovica telefonske privatne mreže koja je sada potpuno uništena, već se radi na popravku. Privatni telefoni ne rade. – Ima dosta manje i veće štete na nekim pri-

85 „Povelja je bila zatvorena u olovnoj kutiji, te nakon otvaranja olovne kutije nadjen je drveni poklopac ispod kojega je u kutiji olovnoj nadjena staklena epruveta u kojoj je stajala povelja pisana na pergameni. Pomenuta staklena epruveta bila je na vrhu zatvorena sa voskom. Osim povelje pisane na pergameni, u staklu i olovnoj valjkastoj kutiji nije ništa nadjeno.“ (HR-DADU-1074 Konzervatorski odjel u Dubrovniku, nerazvrstani spisi 1961.).

86 HR-DADU-144, Prijava ratne štete br. 3021.

87 HR-DADU- 422, Gradsko poglavarstvo Dubrovnik, Posvjedočenje ratne štete br. 11761/44.

88 HR-DADU-422, Gradski odbor za postradale od bombardiranja br. 10732/44; 10789/44; 10827/44; 10891/44; 11020/44; 11041/44.

89 HR-DADU-129, Župska redarstvena oblast Dubrovnik, br. taj. 1816, Dnevno izvješće od 30. kolovoza 1944. Prema našim istraživanjima sigurno je poginula još jedna osoba.

vatnim kućama i to najviše od stakla polomljenog kao i od polomljenih prozora, vrata, itd. – Narod preplašen zbog ne pogadjanja vojnih objekata misli da će se i dalje nevojnički ciljevi bombardovati bježi u grad među zidine. – slagalište ing. Dryaka na Boninovu je potpunoma izgorilo.⁹⁰

O psihičkim i fizičkim posljedicama zračnih napada svjedoči nam i primjer Stefanije Gjivić koja je preživjela izravan pogodak na svoju kuće u Pilama:

Lako je razumljivo kakva je bila reakcija sa strane živčanoga sustava u takvom teškom kritičnom stanju, čije se posljedice i još danas odražuju, a možda će biti i trajne, naime: potpuno rastrojenje cijelog živčanog sustava, skopčano sa motornim i senzibilnim smetnjama, ekstremnom uzbuđljivošću, glavoboljom, besanicom, vrtoglavicom, nestalnošću pri kretanjima, a i slabljenjem duševnog života... jako je oslabila i smršavila (46 kg. – prema 66 kg. prije nezgode!).⁹¹

S vremenom postaje sve teže popravljati oštećene objekte, ponestaje stakla za prozore, a narod iz okolice zbog straha sve rjeđe donosi svoje proizvode na gradsku placu. Na težinu situacije ukazuje i jedan pomalo apokaliptičan zapis dr. Katića:

Patnja i strah prelazi ljudske snage. Bože spasi nas! Čovječanstvo je bilo grješno i ovaj je rat kazna Tvoja, potop od koje si spasio samo Nou; kao propast Sodome i Gomore. Da ljudi i glavari zaraćenih država uprav vjeruju u Tebe, oni bi odmah tražili da svrši ovo strašno krvoproliće i da ne ginu pod ruševinama nedužni, da se ruše kuće, crkve, spomenici, uopće sve, u što je stvaralačka snaga smrtnoga čovjeka vjerovala, za što je radila i umirala. Duše Sveti prosvjetli glavare zaraćenih država, da uvide da ovo krvoproliće i uništavanje mirnog građanstva nije dozvoljeno. Zatim uzbune u 10, 10:55, 11:30, 3:20, 4:10, u 9:15 uvečer. Pun mjesec.⁹²

Rekonstrukcija

U nastojanju rekonstrukcije cjelokupnoga tijeka događaja, usporedbom dostupnih arhivskih izvora i stručne literature, otvorio nam se niz nejasnoća u pogledu stvarne naravi zračnog napada na Dubrovnik 27. kolovoza 1944. godine. Radi boljeg razumijevanja onoga što se prema našim istraživanjima uistinu dogodilo, potrebno je uvodno reći da je 352. (jugoslavenska) eskadrila, koju u izvorima nalazimo i pod nazivom Prva lovačka eskadrila NOVJ, od 21. kolovoza 1944. bila dio 281. krila

90 HR-HDA-1491/11.57.1.

91 HR-DADU-144, Prijava ratne štete br. 143. Liječnički nalaz dr. Luka Dražića.

92 HR-DADU-276/O 22, dnevnički zapis od 2. rujna 1944.

(*wing*) Balkanskih zračnih snaga (*Balkan Air Force*),⁹³ pod britanskim zapovjedništvom. Eskadrile BAF-a borbene su zadatke izvršavale isključivo na području bivše Kraljevine Jugoslavije, od 25. kolovoza do 23. rujna 1944. godine. Prva lovačka eskadrila NOVJ vršila je zadaće zračne podrške Mornarici NOVJ u operacijama oslobađanja južnodalmatinskih otoka.⁹⁴

Toga 27. kolovoza 1944. s aerodroma u Canneu zrakoplovi Prve lovačke eskadrile NOVJ letjeli su na ukupno pet vojnih misija. Na četvrtoj misiji, pod zapovjedništvom majora Milete Protića, od 14:00 do 16:05 sati letjelo je šest Spitfirea Mk Vc naoružanih s ukupno dvanaest bombi. Zadaća i zapovijed koje je odredilo i izdalo britansko zapovjedništvo 281. krila BAF-a bili su jasni i nedvosmisleni – bombardirati hotel *Imperial* u Dubrovniku u kojemu se održavala konferencija njemačkih časnika. Nakon izvedene misije zapovjednik Protić podnosi *Izvjješće zapovjedništva 1. lovačke eskadrile NOVJ* u kojemu piše da je „svih dvanaest bombi promašilo, od kojih 8 blizu hotela“. Misija je, dakle, prema *Izvjješću* koje je bilo dostavljeno britanskom zapovjedništvu, bila izuzetno neuspješna.

Našu sumnju u tu službenu verziju događaja potaknuli su u arhivima pronađeni povijesni izvori.⁹⁵ Iz njih je najprije postalo razvidno da su u napadu 27. kolovoza postojala dva vala zračnih napada te da bombe nisu padale samo u okolici hotela *Imperial*, već i na prilično udaljene objekte. Stoga smo si postavili dva pitanja: ako je Prva lovačka eskadrila NOVJ u izvješću navela samo hotel *Imperial* kao metu, tko je onda u drugom valu nakon desetak minuta bacio bombe na staru gradsku jezgru i plato Ilijine glavice te, ako je ista eskadrila bombardirala sasvim druge mete u drugom valu, zašto o tome nema spomena u *Izvjješću* Milete Protića?

Koristeći se *Izvjješćem* kao izvorom, a s druge strane nekako imajući podatak o dvama naletima, Predrag Pejić navodi: „U dva, od ukupno pet izlazaka 27. avgusta, bombardovan ... hotel ‚Imperijal‘ u Dubrovniku, u kome se upravo održavala vojna konferencija nemačkih komandanata...“⁹⁶ Međutim, iz vrlo preciznog opisa svih tih pet misija, koji donosi Tino Jelavić u svojoj knjizi „No. 352 (Y) R.A.F. Squadron“, posve je jasno da je hotel *Imperial* toga dana bio cilj samo jedne misije/izlaska.⁹⁷

93 Više o povijesti i strukturi BAF-a vidi: Jeff Jeford, „The Balkan Air Force“, *Royal Air Force Historical Society: Journal* 46 (2009), 63–81.

94 Predrag Pejić, *Prva i druga eskadrila NOVJ: 352 (Yugoslav) Squadron, 351 (Yugoslav) Squadron (Edicija Vazduboplovstvo u narodnooslobodilačkom ratu; knj. 2)* (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1991.), 169. Autori zahvaljuju djelatnicima Narodne biblioteke Srbije u Beogradu Srđanu Tadiću i Slavenu Popari na dostavljenim poglavljima knjige.

95 Izvjješće dubrovačkoga partizanskoga obavještajca „Kosa“, zapisi iz *Dnevnik*a dr. Ernesta Katića, izvješća redarstvenih tijela NDH u Dubrovniku, dubrovački tisak te prijave i potvrde ratnih šteta pred nadležnim tijelima.

96 Pejić, *Prva i druga eskadrila NOVJ*, 171.

97 Tino Jelavić, *No. 352 (Y) R.A.F. Squadron* (Nova Gradiška, 2003.), 50.

Pod pretpostavkom da su oba zračna napada u razmaku od 10 do 15 minuta izvršili zrakoplovi iste eskadrile, postavili smo tezu da su piloti Prve eskadrile NOVJ tog 27. kolovoza 1944. svjesno prekršili britansku zapovijed obavivši sasvim drukčiju misiju.

Razlog zbog kojega nisu izvršili zadanu zapovijed bila je spoznaja da u hotelu *Imperial* u tom trenutku nije bilo nikakva sastanka njemačkih časnika. U navedenom članku u *Nedjeljnoj Dalmaciji* Kažimir Pribilović je tvrdio da su vijest o sastanku njemačkih časnika u hotelu *Imperial* dostavili dubrovački obavještajci, no, dok je ta vijest stigla na Vis, predana saveznicima te došla do Prve eskadrile NOVJ, bilo je prošlo nekoliko dana. Zapovijed za napad stigla je od nadređenog savezničkog zapovjedništva, no, kako tvrdi Pribilović, konferencije njemačkih zapovjednika u hotelu *Imperial* tada više nije bilo. To je razlog zašto je zapovjednik Mileta Protić, kako tvrdi Pribilović, u *Izvjješću* zapisao da se u *Imperialu* „navodno (podvukao Pribilović, op. a.) održavala konferencija nepr. oficira“.⁹⁸ Na sličnom je tragu i Tino Jelavić koji opisujući bombardiranje hotela *Imperial* navodi: „... no čini se da piloti namjerno ne postižu nijedan izravan pogodak.“⁹⁹

Ipak, očito se držeci Protićeva *Izvjješća* kako je hotel *Imperial* bio jedina meta, nitko od dosadašnjih istraživača nije postavio pitanje o mogućoj stvarnoj misiji ove skupine od šest Spitfirea. Iz rečenice da je „svih dvanaest bombi promašilo, od kojih 8 blizu hotela“, može se zaključiti da je Protić tada svjesno prikrio dvije stvari: nije naveo što je bilo pogođeno onim osam bombi niti što je bilo pogođeno onim četirima bombama koje nisu pale u blizini hotela *Imperial*.¹⁰⁰ Pod pretpostavkom da piloti prve eskadrile NOVJ ipak nisu bili toliko nesposobni da sa svih dvanaest bombi promaše hotel *Imperial* koji je u tom području Pila najveći i najistaknutiji objekt, kao i to da su najvjerojatnije znali da u njemu nema nikakve konferencije njemačkih časnika, odlučili smo analizirati sve arhivske izvore o pogodcima u prvom i drugom valu bombardiranja te prema pogođenim ciljevima prosuditi nije li ipak postojala veza između pogođenih objekata i njihova potencijalna vojna značaja. Čitav je taj postupak bio iznimno složen, i to ponajviše stoga što su osobna svjedočanstva takvih drastičnih događaja, kako se pokazalo, vrlo nepouzdan izvor te ponekad i proturječe jedna drugome. Osim toga postojao je i osobni interes prijavljivača ratne štete prikazati stanje što težim kako bi zahtjev bio prihvaćen, a odšteta primjerena. No, čak i kod službenih izvješća o napadu nailazili smo na nepodudaranja u iznošenju činjenica.

98 „Excelsior“ bombardirali saveznici, *Nedjeljna Dalmacija*, god. XVIII, br. 878, 28. veljače 1988., 13.

99 Jelavić, *No. 352 (Y) R.A.F. Squadron*, 50.

100 Protić, naime, nije rekao neistinu jer, doista, hotel *Imperial* nije bio pogođen, no nije rekao niti punu istinu prešutjevši ono pogođeno.

Što se tiče prvoga naleta, krenuvši od zapada prema istoku, odredili smo tri trase bombardiranja koja su u 15:15 obavila najvjerojatnije četiri Spitfirea:

- Prva je trasa bombardiranja po svoj prilici za metu imala ljetnikovac Crijević-Pucić (nekadašnji talijanski konzulat) u kojemu je tada bilo smješteno njemačko mjesno zapovjedništvo (*Platzkommandatur*). Tu imamo zabilježena ukupno četiri pogotka, i to jedan u dvorištu ljetnikovca, dva u susjednoj Ulici od Gradca i jedan na kući Gjivić koja se, smještena uz kapelicu sv. Elizabete, nalazi na istoj trasi sjevernije od ljetnikovca. Iako su zabilježene štete na okolnim objektima, samo zapovjedništvo nije bilo pogođeno i nije pretrpjelo štete.
- Druga je trasa bombardiranja za metu očigledno imala zgradu tzv. malog *Imperiala*, u neposrednoj blizini hotela *Imperial*, a u kojoj je bilo smješteno Oružničko krilo. Zgrada je bila pogođena jednim izravnim pogotkom, no žrtve se ne bilježe. Oštećenja je pretrpjela i susjedna južna zgrada u kojoj je bila smještena pošta.¹⁰¹
- Treća je trasa ona na liniji hotela *Imperial*, no jedna je bomba, moguće i namjerno, promašila metu te je pala južnije, na jednu kuću u civilima nastanjenom području između današnjih Ulice od Tabakarije, Ulice Frana Antice i Ulice Ivana Kukuljevića.

Nakon što su istresli dio svoga smrtonosnoga tereta na područje Pila, četiri Spitfirea¹⁰² u drugom naletu u 15:25 ili 15:30 obavljaju još dvije zadaće:

- Četvrta je trasa bombardiranja za metu imala najvjerojatnije hotel *De la Ville* na Gundulićevoj poljani.¹⁰³ Od ukupno dviju bačenih bomba hotel je jednom bio izravno pogođen, dok je od druge nastradalo područje Gundulićeve poljane sa spomenikom Ivanu Gunduliću.
- Peta je trasa bombardiranja zasigurno za metu imala skladišta građevinske firme u vlasništvu ing. Vjenceslava Dryaka na platou Ilijine glavice. Ta je firma, osim javnih radova, tijekom rata gradila brojne vojne objekte za nje-

101 O oštećenju Pošte piše i Tehnički odjeljak kod Kotarske oblasti: *Prilikom bombardiranja Dubrovnika dana 27-8-1944 znatno je oštećen krov Poštanske zgrade Dubrovnik I. i to nad prostorijom gdje je smještena automatska brzoglasna središnjica...* (HR-DADU-129, Dopis tehničkog odjeljka kod Kotarske oblasti br. 455/1, 30. kolovoza 1944.).

102 Premda znamo da se radilo o svega šest Spitfirea, izvješća nam govore o osam zrakoplova. Možda se radilo o dva naleta po četiri zrakoplova, odnosno, dva su se zrakoplova iz prvoga naleta pridružila dvama u drugom naletu.

103 Premda je Kržić zabilježio da je meta zračnoga napada, navodno, bio hotel *De la Ville*, iz prijave ratne štete vlasnice Antonije Stojan Grbić, ne da se naslutiti zašto je hotel bio legitimna meta napada. Moguća je da su piloti imali vijest da je u hotelima bio smješten njemački časnički kadar.

mačku vojsku, osobito vezane uz utvrđenje obalnoga područja.¹⁰⁴ Na to su područje, prema našim procjenama, pale ukupno četiri bombe nanoseći značajne štete.¹⁰⁵

Slika 7. Prikaz svijiu pet trasa bombardiranja 27. kolovoza 1944. u prvom i drugom naletu¹⁰⁶

Iz navedenoga se može zaključiti da se većina zabilježenih pogodaka doista može povezati s objektima koji su imali vojni značaj. Akcija svakako ne bi mogla biti provedena bez preciznih i aktualnih lokalnih obavještajnih podataka, kao i dobre upućenosti pilota NOVJ u tlocrtni plan Dubrovnika.

104 Popis radova za njemačku vojsku vidi u: HR-DADU-167 Okružni sud u Dubrovniku, Konfiskacije Kf 9/45, Presuda Suda za zaštitu nacionalne časti Hrvata i Srba u Hrvatskoj za Okrug Dubrovački i Biokovsko-Neretvanski, br. Nč 1/45/16

105 Od osam objekata, u požaru nakon bombardiranja bile su potpuno uništene četiri skladišne barake, tri automobila i brojna oprema i alat. HR-DADU-144, Prijava ratne štete br. 861.

106 Tamnije su označeni objekti i područja na koje su pale bombe, a svjetlije zadani cilj misije – hotel *Imperial*. Prikaz izgorjelih skladišta poduzeća Dryak na Ilijinoj glavici ne odražava točne, već okvirne položaje objekata.

Opsežnije razmatranje o tome zašto bi prva eskadrila NOVJ obavila drukčiju misiju od one koju im je zadalo savezničko zapovjedništvo nadilazi temu ovoga članka. Za to bi trebalo detaljnije proučiti vojne i političke interese partizansko-ga vodstva smještenoga na Visu, i to u kontekstu aktualnih operacija oslobađanja južnodalmatinskih otoka, povlačenja njemačkih oružanih snaga, ali i mogućega savezničkog iskrcavanja na dalmatinsku obalu, kao i vojnoga prvenstva u akcijama oslobađanja Dalmacije u kojemu su Dubrovnik i njegovo područje očigledno imali važnu ulogu.¹⁰⁷

Zaboravljeni geler u knjizi *Lamenta de Intus* (1522.)

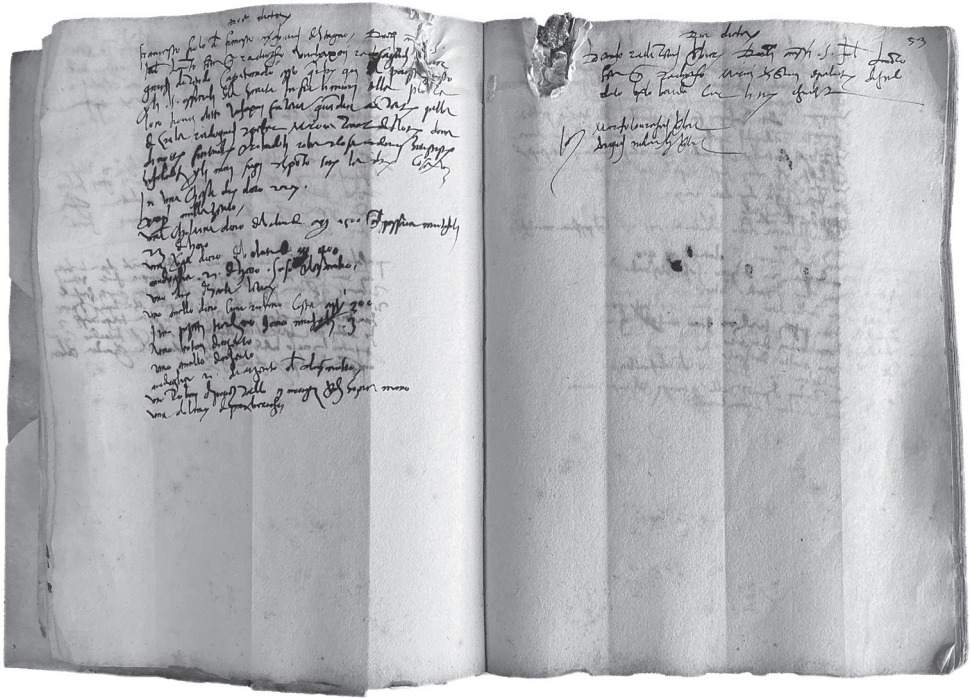
Drugi arhivski kuriozitet vezan uz bombardiranje Dubrovnika u Drugome svjetskom ratu autori ovoga članka pronašli su posve slučajno još 2007. godine. Radilo se o geleru koji je ostao zaglavljnjen u knjizi iz razdoblja Dubrovačke Republike, iz serije *Lamenta de Intus* iz 1522. godine.

Premda je tijekom Domovinskoga rata i agresije na Dubrovnik 1991. bilo pogodaka u palaču Sponza, izravnih oštećenja gradiva Dubrovačke Republike nije bilo, stoga je pronalazak gelera nama arhivistima bio prilično zagonetan. Još je intrigantnija bila činjenica da geler nije bio uklonjen premda je u arhivističkim krugovima znano da se svaki predmet koji korozijom može oštetiti arhivsko gradivo – mora ukloniti. No, zatečeni ovim pronalaskom, nismo ga tada odstranili iz knjige.

Kao što je pronalazak bio posve slučajn, tako je i rješenje ove enigme došlo posve slučajno. Listajući te iste 2007. dubrovački tisak s konca Drugoga svjetskog rata, naišli smo na novinski članak koji nam je dao konačan odgovor na naše pitanje:

Dubrovnik, 12 listopada. Dne 27. kolovoza, kako je naš list javio, angloamerički zrakoplovi izvršili su teroristički napadaj na stanovit predio gradskog područja, gdje je bilo štete i žrtava. Ovih dana posve slučajno, pregledajući poviestne knjige u skladištima, ravnatelj Hrvatskog državnog arhiva u Dubrovniku prof. dr. Vinko Foretić ustanovio je, da je jedan komad od bombe probivši prozor, drvene kapke, te udarivši u zid odbio se i zabio u jednu knjigu. Pregledom utvrdilo se je, da se je komad bombe, nakon što se je odbio od zida, kojeg je znatno oštetio, zabio u jednu staru knjigu iz 1522. godine „Lamente de Intus“. Knjiga je malo oštećena. Komad od bombe još se nalazi u knjizi i čvrsto je zapeo u pergamenu, tako da je sam od papira obuhvaćen. Ovaj komad bombe ostavljen je u knjizi kao svoje vrste uspomena. Svakako nigda nitko nije mogao ni slutiti da će komadi bomba bačenih od angloameričkih zrakoplova probiti se čak do podruma

107 Karakaš Obradov, *Angloamerička bombardiranja Hrvatske*, 24.

Slika 8. Knjiga iz serije *Lamenta de Intus* (1522.) s gelerom

Hrvatskog državnog arhiva, koji se nalazi smješten u prizemlju stare zgrade Kneževa dvora.¹⁰⁸

Kako se cjelokupan fond Dubrovačke Republike već 1952. preselio iz Kneževa dvora u nove arhivske prostorije palače Sponza, tako je i naša knjiga s gelerom zametnula svoj trag. Premda su je sljedećih pedeset godina korisnici zasigurno proučavali, nitko nije našao za shodno izvući geler iz knjige. Te 2007. godine knjiga je bila izložena na stalnoj izložbi *Arhiv – svjedok prošlosti* u palači Sponza. Vijest o tom zanimljivom slučaju zabilježila je i Marica Karakaš Obradov.¹⁰⁹

Knjiga *Lamenta de Intus* iz 1522. danas više nije izložak. Smještena u spremištu arhiva Dubrovačke Republike i dalje čuva spomen na kobnu nedjelju 27. kolovoza 1944. godine.

108 Zanimljiv slučaj pri zračnom napadaju od 27. kolovoza na Dubrovnik, *Hrvatska*, god. I., br. 147, 13. listopada 1944., 2.

109 Karakaš Obradov, *Angloamerička bombardiranja Hrvatske*, 89.

Zaključak

Korištenjem dostupne literature, tiskovina i arhivskih izvora, osobito onih pohranjenih u Državnom arhivu u Dubrovniku, ovaj rad najprije rekonstruirao slijed zračnih napada na Dubrovnik i njegovu neposrednu okolicu od 1941. do 1944. godine. Uz tri napada talijanskih zračnih snaga tijekom kratkotrajnoga Travanjskoga rata 1941. i njemačkoga napada u danima talijanske kapitulacije u rujnu 1943., svi ostali, od kraja 1943. do listopada 1944., pripadaju savezničkim eskadrilama u sastavu Balkanskih zračnih snaga (*Balkan Air Force*), operativno raspoređenih u više zračnih baza na teritoriju Italije.

U daljnjem istraživanju fokus je stavljen na dva najpoznatija slučaja savezničkih zračnih napada – onaj na hotel *Excelsior* 14. kolovoza 1944. i na hotel *Imperial* 27. kolovoza iste godine. Analiza tih napada provedena je kritičkim iščitavanjem poznatih i novopronađenih izvora – službenih dokumenata, novinskih članaka, ratnih izvješća, prijava ratnih šteta, fotografija i osobnih svjedočanstava.

Uvidom u postojeću literaturu ustanovljeno je kako su prethodna istraživanja često pristupala originalnim dokumentima kao vjerodostojnim povijesnim izvorima, pritom rijetko problematizirajući kontekst, motive i njihovu funkciju u trenutku nastanka. Kako su se u pokušaju rekonstrukcije navedenih događaja izvori pokazali višestruko proturječni, otvorilo nam se pitanje uzroka tog nesuglasja kao i pitanje kriterija na temelju kojih se pojedinim izvorima mogla pridati veća ili manja razina vjerodostojnosti. U metodološkom smislu bilo je potrebno razlikovati izvore privatnog karaktera, poput osobnih dnevnika, od onih koji imaju određeni institucijski značaj i čiji je nastanak često bio motiviran specifičnim interesima: osobnim (primjerice u prijavama ratnih šteta), ideološko-propagandnim (u slučaju obavještajnih izvješća) ili vojnim (u operativnim izvješćima o napadima). Pritom su autori uzeli u obzir da su mnoga osobna svjedočanstva, nastala u okolnostima životne ugroze i iznimnoga stresa, često varljivi povijesni izvori.

Takav pristup koji je nastojao, osim iznošenja sadržaja, kritički promisliti o kontekstu, motivima i funkciji izvornih dokumenata, donio je dvije rekonstrukcije događaja od 14. i 27. kolovoza 1944. I dok je prva potvrdila opravdanost kritika po kojima raketiranje hotela *Excelsior* nije mogla izvršiti prva eskadrila NOVJ, druga je rekonstrukcija zračnoga napada te iste eskadrile od 27. kolovoza 1944. donijela jednu posve novu interpretaciju čitavoga događaja, otvarajući mogućnost novim promišljanjima savezničkih odnosa, nakana i ciljeva tijekom oslobađanja južnodalmatinskoga područja u posljednjem tromjesečju 1944. godine.

Konačno, članak donosi i dva kurioziteta s polica Državnoga arhiva u Dubrovniku, od kojih je jedan posve neobičan san dubrovačkoga političara Melka Čingrije, a drugi arhivska knjiga iz 1522. sa zaostalim gelerom – koji su bili i poticaj autorima da znanstveno istraže ta dva bombardiranja.

IZVORI I LITERATURA

Arhivski izvori:

Državni arhiv u Dubrovniku (Hrvatska)

HR-DADU-129 Velika župa Dubrava (1941. – 1944.)

HR-DADU-144 Narodni odbor grada Dubrovnika (1944. – 1955.)

HR-DADU-167 Okružni sud u Dubrovniku (1944. – 1955.)

HR-DADU-257 Obitelj Čingrija (1569./1947.)

HR-DADU-276 Osobni fond dr. Ernesta Katića (16. – 20. st.)

HR-DADU-422 Gradsko poglavarstvo Dubrovnik (1941. – 1944.)

HR-DADU-425 Državni arhiv u Dubrovniku (1920. – 2004.)

HR-DADU-1074 Konzervatorski odjel u Dubrovniku (1954. – 1988.)

Hrvatski državni arhiv (Hrvatska)

HR-HDA-1491 Odjeljenje zaštite naroda za Hrvatsku (1944. – 1946.)

Službena glasila i tisak:

Dnevne vijesti (bez oznake mjesta izlaženja), 1944.

Dubrovnik (Dubrovnik), 1893.

Hrvatska (Dubrovnik), 1944.

Hrvatski narod (Zagreb), 1944.

Nedjeljna Dalmacija (Split), 1988.

Newcastle Journal and North Mail (Newcastle), 1944.

Literatura:

Anić, Nikola. *Dubrovnik u Drugom svjetskom ratu (1941.-1945.) Od okupacije do oslobođenja*. Dubrovnik: Udruga antifašista Dubrovnik, 2013.

Becherelli, Alberto. „L’occupazione italiana di Dubrovnik: (1941-1943)“. *Annali* 28 (2020), 37–85.

Dujmić, Daniel. „Putovanje Melka Čingrije u Južnu Ameriku 1924./1925. i njegovi susreti s hrvatskim iseljenicima“. U: *Hrvatska izvan domovine V, zbornik radova predstavljenih na 5. hrvatskom iseljeničkom kongresu u Mostaru*, ur. Marin Sopta; Marija Benić Penava; Tanja Trošelj Miočević, 429–442. Zagreb; Osijek: Centar za istraživanje hrvatskog iseljeništva; Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet u Osijeku, 2023.

Isaić, Vladimir. „Dubrovnik za vrijeme kapitulacije Italije“. U: *Dubrovnik u Narodnooslobodilačkoj borbi i socijalističkoj revoluciji*, ur. Miroslav Ćurin, 1089–1098. Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1985.

„Izveštaj komande 1. lovačke eskadrile NOVJ od 27. avgusta 1944. o bombardovanju nemačkih snaga u Dubrovniku i o pratnji britanskih lovaca-bombardera pri napadu na nemačke baterije u Korčuli“. U: *Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*, vol. 10, knj. 1, ur. Dimitrije Brajušković, 128. Beograd: Vojnoistorijski institut, 1966.

Jakšić, Mato. *Dubrovnik 1941*. Beograd: Prosveta, 1966.

Jeford, Jeff. „The Balkan Air Force“. *Royal Air Force Historical Society: Journal* 46 (2009), 63–81.

Jelavić, Tino. *No. 352 (Y) R.A.F. Squadron*. Nova Gradiška, 2003.

Levy, Richard H. „The Bombing of Auschwitz Revisited: A Critical Analysis“. U: *The Bombing of Auschwitz – Should the Allies Have Attempted It?*, ur: Michael J. Neufeld; Michael Berenbaum, 101–126. Lawrence, Kansas: University Press of Kansas, 2003.

Karakaš Obradov, Marica. *Angloamerička bombardiranja Hrvatske u Drugom svjetskom ratu i poraću. Saveznički zračni napadi na Nezavisnu Državu Hrvatsku 1943.–1945*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2008.

Kržić, Božidar. *Hotel „Excelsior“ Dubrovnik 14. 8. 1944*. (rukopis)

Louw, Martin N.; Bouwer, Johan Stefaan. *The South African Air Force at War A Pictorial Appraisal*. Johannesburg: Chris van Rensburg Publications, 1995.

Martin, H. J.; Orpen, Neil. *Eagles Victorious: South African Forces in World War II – Eagles Victorious: Operations of the South African Forces over the Mediterranean and Europe, in Italy, the Balkans and the Aegean, and from Gibraltar and West Africa, Volume 6*. Cape Town: Purnell, 1977.

Mirošević, Franko. „Velika župa Dubrava od kapitulacije Italije do kraja 1943. godine“. *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku* 54/2 (2016), 389–452.

Musolff, Andreas. „The afterlife of an infamous gaffe: Wilhelm II’s ‘Hun speech’ of 1900 and the anti-German Hun stereotype during World War I in British and German popular memory“. *Pragmatics and Society* 9 (1) (2018), 75–90.

Obradović, Milan. „Obavještajna služba u Dubrovniku u toku NOB 1941-1945“. U: *Zbornik „Dubrovnik u NOB i socijalističkoj revoluciji“*, ur. Miroslav Ćurin, 455–472. Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije, 1985.

Pejčić, Predrag. *Prva i druga eskadrila NOVJ: 352 (Yugoslav) Squadron, 351 (Yugoslav) Squadron (Edicija Vazduhoplovstvo u narodnooslobodilačkom ratu, knj. 2)*. Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1991.

Radica, Joško. *Krvarina nedemokratskih ideologija režima, događanja i postupaka u 2. svjetskom ratu i poraću na hrvatskom jugu*. (rukopis)

Terzić, Velimir; Marković, Milutin; Mraović, Nikola; Prohaska, Ratibor; Maćej, Dragomir; Pavlović, Andrija. *Drugi svetski rat (pregled ratnih operacija) Knjiga I – događaji od početka rata do 22. juna 1941*. Beograd: Vojni istorijski institut Jugoslovenske narodne armije, 1957.

War diary: German Naval Staff Operations Division by Germany Kriegsmarin, Part A, Vol. 60. Washington, D.C.: Office of Naval Intelligence, 1948-1955, 1944.

Mrežne stranice i drugi sadržaji s interneta:

„75 godina od savezničkog bombardiranja Dubrovnika (28. XI 1943. – 28. XI 2018.)“. Pristupljeno 7. 8. 2025. <https://www.facebook.com/100064440829663/posts/75-godina-od-savezni%C4%8Dkog-bombardiranja-dubrovnika-28-xi-1943-28-xi-201824-bombar/1956069304429449/>

„La guerra nei Balcani: fronte jugoslavo“. Pristupljeno 8. 8. 2025. https://patrimonio.archivioluce.com/luceweb/search/result.html?query=Ragusa+Dubrovnik+1941.&archiveType_string=&submit=

„U bombardiranju Mokošice 1944. nitko nije stradao, godinama se zahvaljuje Bogu“, *Dubrovački vjesnik*. Pristupljeno 16. 6. 2025.

<https://dubrovacki.slobodnadalmacija.hr/dubrovnik/zupanija/dubrovnik/u-bombardiranju-mokosice-1944-nitko-nije-stradao-godinama-se-zahvaljuje-bogu-1458092>

„14 August 1944: Attack on Hotel Excelsior in Dubrovnik (German HQ)“. Pristupljeno 6. 7. 2025. <https://saafww2pilots3.yolasite.com/dubrovnic-attack-by-saaf-16-sqdn-1944.php>

„Posada 16. eskadrile SAAF-a i 227. eskadrile RAF-a sjedi ispred Bristol Beau-
fightera (oznaka „K“) u Bifernu, prije polijetanja 14. kolovoza 1944“. Pristupljeno
7. 7. 2025. <https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/205211562>

„SAAF WW2 Heritage Site“. Pristupljeno 1. 7. 2025. https://biltongbru.wix-site.com/ww2-saaf-heritage?fbclid=IwY2xjawLbJJs5leHRuA2F1bQIxMAA-BHIRMpmVFtvgnr9omwoYJwAVkrN0GmvqlbWwcAbj9M8QQUHAE-snb0Bu4j6Q-f_aem_J2ZD4eks5_LqpC8AIJLQEQ

Two Archival Curiosities – Archives as Witnesses of Air Raids on Dubrovnik and Its Surroundings during the Second World War

Summary

The topic of air raids on Dubrovnik and its surroundings during the Second World War has so far not been systematically examined, except by Marica Karakaš Obradov, who devotes an entire chapter in her book on Anglo-American bombings of Croatia during the Second World War and post-war period to the bombing of Dubrovnik and its surroundings. The reasons for this go back to the period of Yugoslav military historiography, which consciously marginalised the topic of the bombing of Croatia during the Second World War, especially the Allied one. The reasons were multiple – aside from the question of excessive bombing of cities and the destruction of valuable urban and monumental heritage, the issue of war reparations, which could not be addressed to the Western Allied powers, was also sensitive. Moreover, within the dominant narrative of the independent struggle of the Yugoslav National Liberation Army (NOVJ), efforts were made to downplay the significance of Allied air support in partisan military operations.

Using available literature, periodicals, and archival sources, particularly those held in the State Archive in Dubrovnik, this paper first reconstructs the sequence of air raids on Dubrovnik and its immediate surroundings in the period from 1941 to 1944. Apart from three raids carried out by Italian air forces during the short April War in 1941, and the German attack in the days of the Italian capitulation in September 1943, all others, from the end of 1943 to October 1944, were conducted by Allied squadrons of the Balkan Air Force, operationally deployed in several airbases on Italian territory.

In the further course of the research, the focus is placed on two of the best-known cases of Allied air raids – that on the Excelsior Hotel on 14 August 1944, and on the Imperial Hotel on 27 August of the same year. The analysis of these raids was carried out through critical reading of known and newly discovered sources – offi-

cial documents, newspaper articles, war reports, war damage claims, photographs, and personal testimonies – resulting in two reconstructions of these events. While the first confirmed the validity of some criticisms, according to which the shelling of the Excelsior Hotel could not have been carried out by the first NOVJ squadron, the second reconstruction of the air raid by the same squadron on 27 August 1944 provided a completely new interpretation of the entire event, opening the possibility for new reflections on Allied relations, intentions, and objectives during the liberation of the southern Dalmatian area in the last quarter of 1944.

Finally, the article presents two curiosities from the shelves of the State Archive in Dubrovnik, one of which is a diary record of a dream by the Dubrovnik politician Melko Čingrija, and the other an archival book from 1522 containing a residual shell from the attack carried out on 27 August 1944 – which also served as the incentive for the authors to scientifically investigate the cases of these two bombings.

Keywords: Dubrovnik, bombing, Second World War, Excelsior Hotel, Imperial Hotel, RAF, SAAF